

ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΟΥ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΖΑΚΥΝΘΙΟ ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΝΤΟΥΝΗ (1731-1817)

Ο γιατρός Ιωάννης Νικολάου Καντούνης, προσολωμικός ποιητής, μεταφραστής και λόγιος,¹ μας έχει απασχολήσει κατά το παρελθόν, όταν ανακοινώσαμε² την εύρεση³ των ανέκδοτων θεατρικών μεταφράσεών του, γνωστών από τις ελάχιστες μαρτυρίες που διαθέταμε γι' αυτές του Παναγιώτη Χιώτη, του Λεωνίδα Χ. Ζώη, και του Σπυριδώνα Δε Βιάζη. Παρέμεναν όμως ανεύρετες και λογίζονταν ως απολεσθείσες μετά την καταστροφική σεισμοπυρκαγιά του 1953 στη Ζάκυνθο. Αναφερθήκαμε τότε κυρίως στα του συγγραφέα, στα σχετικά με την εύρεση των μεταφράσεων και δι' ολίγων στη γλώσσα που χρησιμοποίησε αυτός, τονίζοντας δύο στρατηγικά σημεία της επιλογής του αυτής: α) την επίμονη προσπάθεια του ιδίου και κατ' επέκταση των άλλων Προσολωμικών να διαμορφώσουν μια κοινή, εθνική γλώσσα, κατανοητή στους πολλούς με στόχευση την κατάργηση της ιταλικής ως επίσημης γλώσσας στα Επτάνησα, και β) την καλλιέργεια της μεσαιάς τάξης με τη μετάφραση ευρωπαϊκών έργων⁴ και τη μεταφορά της ξένης εμπειρίας στον επτανησιακό χώρο.

Στην εργασία μας αυτή θα εκδώσουμε τρία από τα κείμενα αυτά, μεταφράσματα όλα έργων του Πέτρου Μεταστασίου, που, δυστυχώς, σώζονται αποσπασματικά, χωρίς όμως να χάνουν το ενδιαφέρον τους από τις απώλειες (λιγόστιχων ή πολύστιχων, κατά περίπτωση, μερών τους). Ο χώρος δεν επιτρέπει να εκδώσουμε τα πολυσέλιδα θεατρικά έργα *Αρταξέρξης* και *Δημοφών*, με τα οποία θα ασχοληθούμε εκδοτικά στο εγγύς μέλλον.

Η αξία των αποσπασματικά σωζόμενων αυτών έργων, παρά τα πολλά προβλήματα που ανακύπτουν –και σε ορισμένα από αυτά θα αναφερθούμε–, είναι σημαντική, α) για το είδος και τη χρησιμότητα των κειμένων, που δεν είναι άμοιρα των κοινωνικών συνθηκών και της ακμής του μουσικού θεάτρου στα Επτάνησα, β) για την επιλογή του θέματός τους, γ) για τις γεφυρωτικές-συνθετικές προσπάθειες που επιχειρεί με τις επιλογές αυτές ο Ι. Καντούνης,

¹ Παρά τις πληροφορίες που διαθέτουμε για τις συγγραφικές επιδόσεις του, δεν έχουμε ασφαλή δείγματα της δουλειάς του. Έτσι, οι μεταφράσεις του, που παρουσιάζονται στη μελέτη αυτή, αποτελούν τα μόνα βέβαια σημεία της γραφής του.

² Θεόδωρος Πυλαρινός: «Οι ανέκδοτες θεατρικές μεταφράσεις του Ιωάννη Καντούνη και οι γλωσσικές θέσεις του για τη μεταγλώττιση των λογοτεχνικών κειμένων (Ζάκυνθος, τέλη του 18^{ου} αιώνα)», *Νέα Εστία*, τχ. 1742, 2002, σσ. 312-320. Η μελέτη αυτή αποτέλεσε επεξεργασμένη και τεκμηριωμένη εκδοχή ανακοίνωσής μας, η οποία πραγματοποιήθηκε στην Κέρκυρα στο συνέδριο που διεξήχθη στις 3-4 Μαρτίου 2001, στο Θέατρο «Φοίνιξ», με τίτλο «Το θέατρο στην Επτάνησο και ο Γρηγόριος Ξενόπουλος».

³ Ντίνος Κονόμος: «Ο ανέκδοτος κώδικας του Ιωάννη Καντούνη», *Επτανησιακά Φύλλα*, τόμ. ΙΕ', 1989,

σσ. 20-23, όπου αντί Θεοδόσης Πυλαρινός αναφέρει λανθασμένα Διονύσης Πυλαρινός.

⁴ Σημειώνουμε ότι τα έργα του Πέτρου Μεταστασίου γνωρίζουν μεγάλη διάδοση στην Ευρώπη (έξου και η συγκεκριμένη επιλογή του Ζακύνθιου μεταφραστή) την εποχή του Ι. Καντούνη, ο οποίος παρακολουθεί κατά πόδας τα ευρωπαϊκά λογοτεχνικά δρώμενα. Βλ. Δημ. Σπάθη «Μεταστάζιο Πιέτρο», στο: *Παγκόσμιο βιογραφικό λεξικό*, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. 6, Αθήνα 1987, σσ. 159-160. Βέβαια, ο Ι. Καντούνης, θα επιλέξει από αυτά όσα θεωρεί προσφορότερα για το κοινό της πατρίδας του (είτε διότι οι θεματικές τους κατευθύνουν ιδεολογικά προς την αρχαιότητα [*Αρταξέρξης*, *Δημοφών*] είτε προς τη χριστιανική θρησκεία [*Πάθος του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού*] είτε και σε ζητήματα προσφιλή στην κοινωνία της εποχής του [*Ερμόνησος*]).

οι οποίες συνιστούν και απαιτήσεις της εποχής του, δ) για την κοινή γλώσσα που επιχειρεί με τον δικό του τρόπο να κωδικοποιήσει, ε) για τις στιχουργικές προτιμήσεις του, που αποβλέπουν, και από την πλευρά αυτή, στον εξελληνισμό των κειμένων με την προσαρμογή τους στα ελληνικά δεδομένα, στ) για τα συμπεράσματα που εξάγονται από τα ίδια τα κείμενα και τον Πρόλογο του μεταφραστή σχετικά με την παιδεία, την απλή ελληνική γλώσσα και εν τέλει το ρόλο που κλήθηκε να διαδραματίσει ο ιδνιος χώρος, ως χωνευτήρι των ευρωπαϊκών ιδεών και του πνεύματος του διαφωτισμού και ως γέφυρα ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή· αξίζει να προσεχτεί η αμφίπλευρη άντληση του προσφορότερου υλικού για την κρουστικότητα της εθνικής ταυτότητας, απευθείας μάρτυρες της οποίας είναι η αξιοποίηση της ελληνικής γλώσσας και της Ορθοδοξίας από τη μία πλευρά, και της ευρωπαϊκής σκέψης και του αστικού πνεύματος από την άλλη.

Αρχικά θα αναφερθούμε σε ορισμένα ερωτηματικά που θέτουν τα ίδια τα κείμενα και ο διαφωτιστικός Πρόλογος του Ι. Καντούνη. Έχει σημασία η διττή λειτουργία των θεατρικών αυτών κειμένων, πολλώ μάλλον όταν γνωρίζουμε ότι η πρακτική πλευρά, η επίμονη αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας, η εθνική συνειδητοποίηση, η σαφής διάθεση για πρόσβαση σ' αυτά των πολλών, συναριθμούνται στα κατ' εξοχήν ζητούμενα της κοινωνίας των Προσολωμικών.⁵ Στο εξεταζόμενο διάστημα. Πιο συγκεκριμένα, από τη μια μεριά ο μεταφραστής, απευθυνόμενος στους αναγνώστες⁶ δηλώνει τη λειτουργία των μεταφράσεών του ως αναγνωσμάτων,⁷ ως λογοτεχνικών κειμένων προς τέχνη, και από την άλλη δίνει λεπτομερείς σκηνικές οδηγίες που αφήνουν βάσιμες υπόνοιες για διδασκαλία τους επί σκηνής. Δεν θα αναφερθούμε σε όσα έχουν γραφεί περί παραστάσεων σε οικίες ευπόρων ή φιλόμουσων⁸ Ζακυνθίων της εποχής, θα επιτονίσουμε όμως τη διπλή δυνατότητα που απορρέει από το περικειμενικό υλικό, για ανάγνωση και παράσταση, αδιακρίτως.

Στη συνέχεια θα παρατηρήσουμε ότι το θεατρικό είδος (και η απότοκη αυτού λειτουργικότητα και χρησιμότητα) προκύπτει από τον Ι. Καντούνη για διάφορους λόγους, όπως είναι η εξωστρέφεια του αστικού ιδεώδους, η προσέγγιση των πλειόνων και η διάδοση της γνώσης, η κοινωνική σημασία του θεατρικού λόγου σε μια συνοσσευόμενη κοινωνία των πολλών, αλλά και η ευκολία πρόσβασης στο βιωματικό αυτό είδος του αναγνώστη/θεατή. Η σχετική εξοικείωση της αστικής τάξης με το θέατρο και η αξιοποίηση της κοινωνικής εμβέ-

⁵ Θεοδόσης Πυλαρινός: «Η λογοτεχνική παραγωγή στα Επτάνησα στα χρόνια της Επανάστασης Πολιτείας», στον τόμο: *Επτάνησος Πολιτεία (1800-1807), το πρώτο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος. Τα Πρακτικά του Συνεδρίου, Αργοστόλι, 28-31 Οκτωβρίου 2000*, Εταιρεία Κεφαλληνικών Ιστορικών Ερευνών, Αργοστόλι 2003, σσ. 183-194.

⁶ Βλ. στον Πρόλογο την επί ίσους όροις χρησιμοποίηση των λέξεων *αναγνώστης* (δύο φορές) και *αναγνώσκων* (μία φορά, προφανώς κατά μίμηση της συνήθους λόγιας αναφοράς «τοις αναγινώσκουσιν»). Γράφει: «Προς τον Αναγινώσκοντα. Δύο πράγματα με εβί-ασαν, ω φιλόμουσε Αναγνώστα, να βάλλω εις τύπον [...]». Και η μνεία εκτύπωσης (εις τύπον) στην ανάγνωση μάλλον μας παραπέμπει.

⁷ Εύστοχη είναι η παρατήρηση του Θρασύβου-

λου Σταύρου στη σύντομη Εισαγωγή του στη βυζαντινή χριστιανική τραγωδία του άγνωστου ποιητή *Τα πάθη του Χριστού - Χριστός πάσχω* (Εταιρεία Σπουδών Σχολής Μωραΐτη, Αθήνα 1973, Θεατρική Βιβλιοθήκη), σ. 7: «Ο ποιητής [...] το έγραψε για ανάγνωση και όχι για το θέατρο». Αν και το έργο αυτό λόγω της βυζαντινής προέλευσής του εύλογα αποστρέφεται τη θεατρική πράξη, όμως δεν είναι άσχετο προς το μεταγλωτισμένο από τον Ι. Καντούνη έργο. Και αυτό, καίτοι σε άλλη εποχή, λόγω του θρησκευτικού περιεχομένου του δεν προσφέρεται εύκολα για μεταφορά στη σκηνή, αν και οι συνθήκες έχουν αλλάξει σημαντικά και ο μεταφραστής ερωτοτροπεί δευιά με τη θεατρική διδασκαλία των μεταφρασμένων κειμένων του.

⁸ Σε *φιλόμους αναγνώστες* απευθύνεται και ο Ι. Καντούνης στον Πρόλόγο του.

λειάς του, πέραν του πρόσφορου και ποικίλου ρεπερτορίου, ας προστεθούν στα προηγούμενα. Η μετάφραση έργων του δημοφιλέστατου στο διάστημα αυτό (και μάλιστα έξω των ιταλικών συνόρων) Π. Μεταστασίου στα αυτά κατατείνει.

Η επιλογή των θεματικών –οι υποθέσεις των έργων (σε ορισμένα εξ αυτών προτάσσονται αυτές) είναι διαφωτιστικές επ' αυτού– δηλώνει συνθετικές τάσεις ή, μάλλον, διάθεση αξιοποίησης του ξένου υλικού, όπου αυτό σηματοδοτεί θέσεις οικείες ή χρήσιμες για την προβολή του εθνισμού ή της Ορθοδοξίας. Θέματα, λ.χ., νεοκλασικών προδιαγραφών, που παραπέμπουν στην αρχαιότητα, βοηθούν στην ανάδειξη της διαχρονικής ενότητας του ελληνισμού και οδηγούν στις ρίζες, έστω και αν το ιταλικό πρωτότυπο έχει προσαρμόσει στις συγχρονικές συνθήκες το αρχαιότροπο σκηνικό. Αλλά και η θρησκευτικότητα που προβάλλεται από ορισμένα από τα μεταφράσματα του Ι. Καντούνη παραπέμπει στο δεύτερο σκέλος (μετά την αρχαία Ελλάδα), στο δεύτερο στήριγμα της κυοφορούμενης νεοελληνικής φυσιογνωμίας, την Ορθοδοξία.

Μετά από όσα προαναφέρθηκαν οδηγούμαστε αβίαστα στη δυνατότητα αποτύπωσης των συνθέσεων. Οι ενετικές επιρροές (είτε λόγω των σπουδών των Ζακυνθίων στην Ιταλία είτε ως αποτέλεσμα της ενετοκρατίας στο νησί είτε εξαιτίας της καταφυγής των Κρητών στη Ζάκυνθο είτε λόγω της παιδείας και της ιταλικής γλώσσας που ήταν η επίσημη), οι αστικές αλλαγές (απότοκες της Γαλλικής επανάστασης και του διαφωτιστικού πνεύματος), οι εν γένει επαφές με τη Δύση, η άφιξη των Κρητών προσφύγων που έφεραν μαζί τους τα στοιχεία του πολιτισμού τους, η κατά καιρούς καταφυγή των Ιταλών δημοκρατικών στα Ιόνια Νησιά και, επίσης, οι επαναστατικές κινήσεις στην Ευρώπη, η συμβίωση Καθολικών και Ορθοδόξων, οι στενοί δεσμοί με την Ελλάδα και η ελληνικότητα των Επτανήσιων, η αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας στην ελληνική γλώσσα και η στροφή προς το λαϊκό στοιχείο, η αναγωγή στις ρίζες ως αναγκαστικό αίτιο της κατάδειξης της διαχρονικής αντοχής του ελληνικού πνεύματος, αποτελούν γεγονότα ή καταστάσεις που συντίθενται ετερόκλητα (αλλά αντικειμενικά) στον κοινωνικό χώρο των Νησιών και οδηγούν στη διαμόρφωση συμπεριφορών, σε αλλαγές στη νοοτροπία και στην αναζήτηση νέας ιδεολογικής βάσης. Λειτουργούν όμως και ως τμήματα μωσαϊκού υπό διαμόρφωση, λόγω των ετερόκλητων υλικών τους και των ιστορικών γεγονότων που έρχονται αλληπάληλα και καταλυτικά να μεταβάλλουν τη σύνθεσή του. Πρόκειται για μια σύνθεση εν τη γενέσει της, μικτή αλλά, ως ασυνοστέωτη, μη νόμιμη ακόμη.

Το θέμα της γλώσσας χρήζει προσεκτικής μελέτης, διότι αξιοποιήθηκε αυτή ως όχημα για την επίτευξη του κοινού στόχου. Θρησκεία και γλώσσα, κάτω από τις ιδιότυπες μικτές συνθήκες που αδρά καταγράψαμε, αποτέλεσαν τις αιχμές του δόρατος, λόγω της λαϊκής βάσης η οποία τις διαφύλαξε ως ιερές παρακαταθήκες, ως αποδεικτικά στοιχεία της εθνικής ταυτότητας των Επτανήσιων. Ιδιαίτερος ως προς τη γλώσσα, αυτήν θα αξιοποιήσουν οι Προσολωμικοί όταν έλθει η ώρα της προσωπικής ποιητικής δημιουργίας, με αυτήν θα ανατραφεί ο λαός, αυτή θα ωθήσει στην αναζήτηση της νομιμοποίησής της στο αρχαίο παρελθόν. Η γλώσσα, εξάλλου, ως κοινωνικό εργαλείο θα χρησιμοποιηθεί για να συνειδητοποιήσει ο επανησιακός λαός την οντότητά του.

Στο διάστημα που εξετάζουμε γίνεται αγώνας ώστε η γλώσσα να αποκτήσει φυσιογνωμία, να κωδικοποιηθεί, να αποδώσει, αγγίζοντας την ψυχή του λαϊκού φορέα της, να παραμερίσει την ιταλική, να αποκτήσει την αμφισβητούμενη ενότητά της.

Είναι χαρακτηριστικά όσα γράφει στον Πρόλογο του ο Ι. Καντούνης, που καταδεικνύουν το κλίμα το οποίο του υπαγορεύει να λειτουργήσει συστηματικά στη χρήση της γλώσσας. Αξίζει να προσέξει κανείς τη μέζη των στοιχείων που ενυπάρχουν στις εν λόγω μεταφράσεις του. Κοραϊκή καθαρεύουσα (κυρίως στο περικειμενικό υλικό, στον Πρόλογο, στις Υποθέσεις

των έργων, αλλά και διάχυτοι τύποι της κοραϊκής πρότασης στα ίδια τα μεταφράσματα)· συστηματική αποφυγή ξένων λέξεων, ασφαλώς και ιταλικών, πλήθος των οποίων είχε εισχωρήσει στον καθημερινό λόγο (κάθαρση κοραϊκής υποδείξεως, που την κατάλληλη στιγμή ικανοποίησε το κοινωνικό αίτημα της κωδικοποίησης της κοινής, της απλοελληνικής γλώσσας)· τύποι δημώδεις και αξιοσημείωτα λίγοι επτανησιακοί ιδιωματούχοι· σωρεία μετοχικών τύπων (απόδειξη της επιθυμίας για πυκνότητα του λόγου αλλά και επίδραση από την αρχαία γλώσσα που την έχει διδαχτεί ο μεταφραστής)· τυπικό ανοικοκύρευτο, με πολυτυπίες τόσο στο γραμματικό, όσο και στο λεξιλογικό επίπεδο· εμφανής διάθεση εξελληνισμού (βλ. την απόδοση των ονομάτων των ηρώων στην ελληνική, όπου αυτά είναι ξένα)· ρητά δηλούμενη διάθεση δημιουργίας κοινής γλώσσας, με κοινωνικές (όχι ακόμη σαφώς δηλούμενες εθνικές) προοπτικές. Αυτά συναποτελούν τα στρώματα του γλωσσικού εδάφους του Ι. Καντούνη, της Ζακύνθου (ορθότερα), την εποχή που φιλοτεχνήθηκαν οι μεταφράσεις των έργων του Π. Μεταστασίου.

Μεταφέρουμε στο σημείο αυτό λίγα δικά του λόγια για τις γλωσσικές θέσεις-προτάσεις του: «Δύο πράγματα με εβίασαν [...] να βάλω εις τύπον ταύτην, την πονηθείσαν μοι μετάφρασιν του Κυρίου Αββά Μεταστασίου, πρώτον η παρακίνησις μερικών φίλων, και δεύτερον εστοχάσθηκα να δώσω εις την γνώσιν των μη ειδόντων την ιταλικήν διάλεκτον μίαν κάποιαν ιδέαν της ποιητικής γλυκύτητος, και ευφραδείας αυτού του μελιρρόου ποιητού. [...]».⁹ Είναι εύγλωττος ο τύπος «εβίασαν», δηλαδή τον εξανάγκασαν, τον εξώθησαν και επιτακτικά του επέβαλαν, δηλωτικός της κοινωνικής ανάγκης, της πίεσης εκ των πραγμάτων, της ύπαρξης πνευματικών ανθρώπων που είχαν θέση για τα λογοτεχνικά πράγματα του χώρου τους.

Η επιβεβαίωση της κοινωνικής αυτής ανάγκης, με το λανθάνον εθνικό χρώμα, έρχεται με τη μαρτυρία του περί παρακινήσεως αυτή τη φορά, δηλαδή προτροπής των φίλων, η ενέργεια των οποίων πρέπει να αναχθεί σε λόγους λογοτεχνικούς, παιδευτικούς και στο βάθος κοινωνικούς. Και αυτά, όταν επίσημη γλώσσα είναι η ιταλική, όταν οι ευγενείς και οι αστοί την χειρίζονται ανέτως και αυτήν σπουδάζουν, όταν τα πρωτότυπα κείμενα είναι κατανοητά, γιατί είναι συνθεμένα στην ιταλική. Έτσι, οι μη ειδότες την ιταλική διάλεκτο είναι προφανώς οι άνθρωποι του λαού και κάτω από την απόπειρα αυτή του Ι. Καντούνη κρύβεται η επιθυμία των μορφωμένων ανδρών της εξαστιζόμενης Ζακύνθου να στραφούν στο λαϊκό στοιχείο, να καλλιεργήσουν το λαό τους προβάλλοντας τις ξένες ιδέες, αποδίδοντάς τις όμως για λόγους κατανόησης στην απλή ελληνική.

Απευθυνόμενος στη συνέχεια σε γνώστες της ιταλικής, ζητεί την επιείκειά τους, τονίζοντας ότι οι δυσκολίες της προσπάθειάς του αυτής ήταν μεγάλες με τα εξής λόγια: «[...] πιστεύω πως θέλει μου δώσει [ο έμπειρος της ιταλικής] αρχετήν την συμπάθειαν, αποβλέποντας πρώτον εις τον κόπον οπου περιέχει μία τέτοια μετάφρασις, δηλαδή το σχεδόν κατά λέξιν,¹⁰ και με ιδιόφωνον στοίχον [εννοεί τον ελληνικό δεκαπεντασύλλαβο], και δεύτερον εις την πτωχείαν της κοινής βαρβαρικής γλώσσεως των Γραικών». Ο κόπος της μετάφρασης, η κατά λέξιν απόδοση (ένδειξη του μεταφραστικού σχεδίου και της πρότασης των Επτανησίων που ασχολήθηκαν με τη μετάφραση καθ' όλο τον 19^ο αιώνα), η επιλογή του στίχου, κυρίως όμως η πτωχεία (το ακαλλιέργητο της κοινής γλώσσας) της δημοτικής, «βαρβαρικής» προφανώς λόγω της μείξης της με πολύ ξενόγλωσσο υλικό (το βαρβαρικό μάλλον αποδίδεται στην αθρόα εισβολή τουρκικών κυρίως λέξεων) αποτελούν τις μαρτυρίες του αγώνα

⁹ Βλ. τον Πρόλόγο του.

¹⁰ Τα παραθέματα έχουν αποδοθεί με τη μορφή που

που διεξάγουν οι ποιητές και οι μεταφραστές της εποχής, όχι για να επιβάλουν με θεωρητικές εξαγγελίες τη δημοτική, αλλά να δημιουργήσουν σύστημα που να καθάρει λεξιλογικά, να συνθέσει διαχρονικά, να κωδικοποιήσει γραμματικά και να διαμορφώσει το ήθος και το ύφος μιας απλοελληνικής γλώσσας κατανοητής και συνάμα ποιητικής.

Οι δυσκολίες της σύνθεσης των ανωτέρω αποκαλύπτονται στα αμέσως επόμενα του Προλόγου ως εξής: «Επειδή [ο σύνδεσμος λειτουργεί όπως το αρχαίο ελληνικό *γαρ*] και είναι αδύνατον να επιτύχη τινάς το ταυτό της λέξεως μιας διαλέκτου μεταβαλλομένης εις μίαν άλλην έρημον, και υστερημένην, οποίαν [sic] είναι τούτη η κοινή διάλεκτος, πάρεξ ανίσως [αν ίσως], και ήθελε να την πλουτίση από τα νάματα εκείνα του ελληνικού¹¹ πελάγους, και οπού τότε αποκαθίσταται σκοτινή εις τους πολλούς, οπού τελείως είναι άγευστοι από αυτήν». Στο χωρίο αυτό διατυπώνεται πυκνά αλλά εύγλωττα το γλωσσικό πρόβλημα της εποχής, για την επιλυση του οποίου επενδύθηκε πολύς χρόνος και αναλώθηκε πολλή φαιά ουσία. Το δίλημμα δεν είναι αρχαία ή νέα γλώσσα («έρημη» η δεύτερη και «υστερημένη»), («νάματα του ελληνικού πελάγους» η πρώτη), αλλά πώς θα διαμορφωθεί η κοινή αντλώντας από τον γλωσσικό πακτωλό της αρχαίας. Ο Ι. Καντούνης παρουσιάζει το οριακό σημείο των επιλογών: η πτωχεία της δημόδους μοιραία πρέπει να οδηγήσει στην αναζήτηση υλικού από την αρχαία. Ωστόσο, ο λαός για τον οποίο γίνεται όλη αυτή η επίπονη διαδικασία αδυνατεί να κατανοήσει τις λέξεις αυτές (τις «σκοτεινές» για τους «αδαείς»). Έτσι, καλείται να ακολουθήσει έναν συνθετικό δρόμο με αβέβαιες συνέπειες, και αυτό πράττει, γνωρίζοντας ότι βρίσκεται στο μέσο δύο πόλων που πρέπει να συγκλίνουν ο ένας προς τον άλλο. Γράφει, λοιπόν, περαιώνοντας (και αφιερώνοντας σχεδόν όλο τον Πρόλογο του στο ζήτημα της γλώσσας): «κατά τον σκοπόν μου λοιπόν θέλει μου είναι συγχωρημένη η αυθάδεια, οπού έλαβα εις τέτοιον επιχείρημα από τους εμπειρους, και ειδήμονας του ποιητικού ύφους. από δε τους αγεύστους, και αδαείς του ιταλικού λόγου, ελπίζω πως θέλουσι λάβη αρκετήν την ευχαριστίαν [...]». Είναι εμφανές, νομίζουμε, το όλο κλίμα στα λόγια αυτά: Η πνευματική καλλιέργεια των ιταλοθρεμμένων, των μορφωμένων Επτανήσιων, της κοινωνικής τάξης του μεταφραστή, των ειδημόνων του ποιητικού ύφους, και από την άλλη οι αδαείς του ιταλικού λόγου, για τους οποίους ο Ι. Καντούνης αγωνίζεται μεταφράζοντας, ώστε να ανέλθουν πνευματικά. Κλείνει δε με τα εξής αποθεωτικά της σύνθεσης, της σύγκλισης των τάξεων μέσω της πνευματικής καλλιέργειας, απευθυνόμενος και στα δύο μέρη («αμφοτέρωθεν»), ως εξής: «το λοιπόν αμφοτέρωθεν εγώ, θέλω δοκιμάσει τα νάματα της συμπαθείας, και της ευθυμίας, διά να προμηγνύω κάθε ευτυχές συνάντημα». Συμπάθεια (κλήση να συμπάσχουν μαζί του για το κοινό συμφέρον) και τέρψη (ο εύχαρις, ο παιδαγωγικός τρόπος πρόσκλησης των πολλών) αποτελούν τα κλειδιά του Ι. Καντούνη για την ευδωשה του «ευτυχούς συναντήματος», της συσπείρωσης, της κοινωνικής ισοτήτας, της σύνθεσης, της εθνικής ενότητας με όχημα τη γλώσσα και εργαλεία τη μετάφραση και το θέατρο.

Δεν θα εμμένουμε στο θέμα της στιχουργίας. Κάναμε ήδη λόγο για τη ρητή αναφορά του μεταφραστή («ιδιόφωνος σίχχος»), που σημαίνει σαφή διάθεση εξελληνισμού του σίχχου, απόκτηση ιδίας και όχι ξένης φωνής, με τη μετατροπή του σε πολιτικό. Ωστόσο, οι παρεμβολές τμημάτων με οκτασύλλαβους και επτασύλλαβους δηλώνουν μικτή τεχνική και στην

τα συναντάμε στο πρωτότυπο.

¹¹ Βλ. την ταύτιση του ελληνικού πελάγους με την αρχαιότητα και την έννοια του βαρβαρικού με τα τετρακόσια χρόνια της τουρκοκρατίας, πέραν της προηγηθείσας λατινοκρατίας στο Βυζάντιο και τις

εν γένει περιπέτειες της ελληνικής, από την αττική στην αλεξανδρινή κοινή, στη γλώσσα των πατερικών κειμένων και εξής. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η διάκριση ελληνικού και γραϊκικού, με εννοιολογηση αρχαίου και νεότερου ελληνικού.

περίπτωση αυτή και συνθέσεις με υιοθετήσεις και μιμήσεις των ιταλικών μέτρων, εμβαπτισμένων στην ελληνική στιχουργική πράξη. Σ' εκείνο όμως που πρέπει να σταματήσουμε για λίγο είναι η καθιέρωση των συνιζήσεων και η αλλαγή της γραφής με παραστάσεις των αφαιρέσεων και των παθών των φωνηέντων, σύμφωνα με τη φωνητική της αληθινής ελληνικής, γεγονός που οδηγεί από άλλη διαδρομή στην περιστολή της γραμματικής ακαταστασίας με τις διττές ή πολλαπλές περιπτώσεις και στην κρυστάλλωση των νέων μορφών των λέξεων. Γι' αυτά όμως θα γίνει λόγος στη συνέχεια, με την ευκαιρία της αναφοράς στην ορθογραφία των μεταφράσεων, στην οποία και πάλι επιχειρούνται συνθέσεις με απώτερο στόχο τη διαμόρφωση μιας κοινά αποδεκτής κοινής.

Τα συμπεράσματα που εξάγονται είναι απόρροια όσων προαναφέρθηκαν αποτελούν την ουσία και το ζητούμενο αυτών σε αναγωγικό επίπεδο. Ταυτίζονται με την κοινωνική πραγματικότητα της συγκεκριμένης εποχής, με τις ιστορικές εξελίξεις, με τις οικονομικές και πολιτικές μεταβολές στα Επάνησα που οδεύουν στην τελική διαμόρφωση του αστισμού τους. Είναι, με άλλα λόγια, οι ανησυχίες των καλλιερημένων αστών (ιατρική και φιλολογία σπούδασε ο ανήσυχος Ι. Καντούνης) μετά την προαγωγή των κοινωνικών αιτημάτων στο επίπεδο του εποικοδομηματος και η εκείθεν οργανωμένη προσπάθεια για την κάθοδο στην πηγή, το λαό, με στόχο τη μόρφωση και τη συμμετοχή του στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι. Είναι η πνευματική διάσταση της επιζήτησης των ελευθεριών σε όλα τα επίπεδα, ασφαλώς και στο εθνικό, όπως εξάγεται από τα συμφραζόμενα του μεταφραστή, που αποβλέπουν στο ξύπνημα της εθνικής συνείδησης και τη διαμόρφωση εθνικής ταυτότητας, που θα οδηγήσουν σε διεκδικήσεις για την εθνική αποκατάσταση, όπερ και εγένετο.

Είναι σαφές, ακόμη, ότι οι Ζακύνθιοι Προσολωμικοί έχουν συλλάβει το νόημα της παιδείας, έχουν διδαχτεί από το διαφωτισμό την αναγεννησιακή ορμή της και σ' αυτήν έχουν στραμμένα τα βλέμματα. Εξ ου και η επιμονή στη γλώσσα, τη γλώσσα της απελευθέρωσης των πολλών, που μόνο η δημοτική μπορεί να είναι, ως μόνη κατανοητή από αυτούς· είναι η γλώσσα, με άλλα λόγια, που θα στηριχτεί στις νέες δυνάμεις και κατεβαίνοντας στις λαϊκές πηγές θα δημιουργήσει συνειδητοποιημένους πολίτες.

Στα Επάνησα, επομένως, λόγω των ιστορικών συγκυριών που επέτρεψαν τη δημιουργία ενός τέτοιου κλίματος και ευνόησαν τις αλλαγές, με τις στοιχειώδεις ελευθερίες που έθεταν ως πολιτικός χώρος, έλαχε ο κλήρος να προωθήσουν τις μεταβολές, να υλοποιήσουν τα κυοφορούμενα σχέδια. Έτσι εξηγείται, εξάλλου, πώς ένας τόσο περιορισμένος χώρος παρήγαγε τόσο αξιόλογο δυναμικό και τόσα πνευματικά έργα· πόσο πολυδιάστατα ανέπτυξε τις αρχές που μεταφύτευτηκαν από την προηγμένη Ευρώπη και με αυτές εξέθρεψε ιδέες και γαλούχησε μεγάλες προσωπικότητες. Η εποχή των μεταφράσεων του Ι. Καντούνη υπήρξε ρυθμιστική, υπήρξε καταλυτική για την εμφάνιση μορφών, όπως ο Ούγος Φώσκολος, ο Ανδρέας Κάλβος και ο Διονύσιος Σολωμός. Αναφέραμε σκόπιμα τα ονόματα αυτά, διότι ο πρώτος σηματοδοτεί την εξάρτηση ακόμη από τη Δύση, η οποία και τον αφομοίωσε ποιητικά· ο δεύτερος αγωνίστηκε για να καθιερώσει ένα συνθετικό σύστημα το οποίο θα εμπεριείχε όλες τις τάσεις και σε όλα τα επίπεδα της ελληνικότητας στη διαχρονία της, χωρίς να αποδώσει το σύστημα αυτό, διότι βρήκε απροετοίμαστα τα πνεύματα· ο τρίτος είναι εκείνος που κατόρθωσε να συνθέσει αρμονικά τα διεσπάρτα μέλη, τα *disjecta membra*, και να διατυπώσει, συμπυκνώνοντας στην περιφημη φράση του «μικτό αλλά νόμιμο είδος» το νόημα του νεότερου ελληνισμού.

Ως προς την ορθογραφία, τη στίξη και τις ιδιοτυπίες της γραφής πρέπει να προβούμε σε ορισμένες επισημάνσεις και παρατηρήσεις: Οι γραφές προέρχονται από δύο τουλάχιστον διαφορετικά χέρια. Δεν γνωρίζουμε αν κάποια απ' αυτές είναι η ιδιοχείρη του μεταφραστή.

Ίσως να έχουν γραφεί από τον ίδιο τα δύο πρώτα έργα (*Αρταξέρξης και Δημοφών*). Ωστόσο, από τη ζ' σκηνή του δευτέρου εμφανίζεται το χέρι του δεύτερου γραφέα ή αντιγραφέα, με το οποίο έχουν γραφεί τα υπόλοιπα μεταφράσματα. Παρά τις ιδιαιτερότητες και τις πολυτυπίες, εντούτοις μπορούν να επισημανθούν ορισμένα συνήθη χωροχρονικά, πέρα από τα ορθογραφικά λάθη τα οποία υπάρχουν άφθονα και στις δύο περιπτώσεις, παρά το ότι δίνει την εντύπωση του εγγράμματος όποιος έγραψε τα κείμενα. Θα επισημάνουμε, λοιπόν, μερικά βασικά γνωρίσματα που δεν ανιχνεύονται μόνο στο περιεκτικτικό υλικό, όπου εύλογα υπάρχουν λόγοι τύποι, αλλά και στα μεταφρασμένα στην αττοελληνική γλώσσα έργα του Π. Μεταστασίου. Η σημασία τους είναι πρόδηλη, αν λογαριάσει κανείς ότι κωδικοποιείται το ορθογραφικό και το φωνητικό σύστημα, καθώς και η γραπτή απόδοση της νέας ελληνικής, κρυσταλλώνεται δηλαδή σε αναγωγικό επίπεδο η ρυθμοτονική εκφορά του νεοελληνικού λόγου (γεγονός που αφορά άμεσα και στο θέατρο) και μορφώνεται το ύφος του:

1) Τα κτητικά αλλά και οι άτονες αντωνυμίες που λειτουργούν ως εγκλιτικές λέξεις συνάπτονται με την προηγούμενη λέξη, συναποτελώντας νέο σύνολο, κατά το λειτουργικό πρότυπο των λατινικών εγκλιτικών μορίων *que* και *ne*, από το οποίο και ξεκινάει ίσως αυτή η πρακτική: *έχθρισαίςμου, αγάπηρσου* κ.λπ. Πολλές φορές συνενώνεται η προηγούμενη, εκθλιβόμενη, με την επόμενη λέξη, δημιουργώντας ατύπως μ' αυτήν μια νέα λέξη: *μ'έχης, μ'αρέσεις* κ.λπ. Και οι δύο αυτές δοκιμαστικές περιπτώσεις, φωνητικού αρχικά χαρακτήρα αλλά και ανάγκης για γραπτή απόδοση των φωνηεντικών παθών ή των εντάσεων του τόνου, δεν υιοθετήθηκαν και δεν επικράτησαν στη γραφή του δημοτικού λόγου, σε αντίθεση με άλλες που είχαν καλύτερη τύχη (βλ. τα: *στον, στην, στο* κ.λπ.).

2) Δεν έχει κωδικοποιηθεί η μορφή *κι* για το σύνδεσμο και προ φωνηέντων. Έτσι, συναντώνται οι τύποι *κ' προ του έψιλον* και *κι' προ του όμικρον*.

3) Διατηρείται το παλαιότερο σύμπλεγμα *τζ* αντί *τσ*, σύνηθες στα Επτάνησα και τον 19^ο ακόμη αιώνα (*έτζι, τζ' ομορφιαίς* = *τσι ομορφιαίς* = *στις ομορφιές*).

4) Αποδίδονται παγίως με διάφορη της σημερινής γραφής τους οι τύποι: *ακόμι, καμμία, εδική μου, εξεύρεις, ακλουθώ, δύνομαι*, το *ζακυνθινό εκείος, παιδί* (= *επειδί*).

5) Προτιμώνται οι λόγοι επιρρηματικοί τύποι σε *-ως*, καθώς και ορισμένοι αρχαιομόρφοι: *οπίσθεν*, ή το γνωστό από τον Αισχύλο¹² *άφνω* (= *ξαφνικά*), *πάραυτα*, από κοινού με το δημοτικό *ξάφνω*, ή λόγια εν γένει επιρρηματά: *συγκεχυμένως, ομογνόμως, αρκετός*. Τα αρχαία από αυτά παραπέμπουν σε διαβάσματα αρχαίων συγγραφέων ή σε διακρίβωση της γνώσης της αρχαίας γλώσσας από τον συγκεκριμένο μεταφραστή. Παρά ταύτα, δεν υστερούν τα δημώδη επιρρηματά, πράγμα που δείχνει το συναγωνισμό των λέξεων και πιθανώς την προσπάθεια τήρησης ισορροπιών: *αγαλινά, στανικώς και στανιώς, ξοπίσω, ομπρός, αυτούθε* (κράμα του αρχαίου τοπικού *αυτού*, ιδιόμορφα και πλεοναστικά ενισχυμένου από την αρχαία επίσης κατάληξη *-θεν*).

6) Υπάρχει έκδηλη προτίμηση στους μετοχικούς τύπους, γεγονός που σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην ομοιοκαταληξία των στίχων. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί η συχνή χρήση νεότερων μετοχών, αμιγώς δημοτικών: *ανθημένα, μπιστεμένη, μπορεζάμενο, παγενάμενη, αναθεματισμένος, αργοπορημένη, μαραμένη, χαραμένη* (= *χαραγμένη*), *χαϊδεμένη, σκλη-*

¹² Η συστηματική ανίχνευση τέτοιων περιπτώσεων μπορεί να οδηγήσει στις αρχαίες πηγές (κυρίως στα διαβάσματα ή στους διδασκόμενους στα σχολεία

της εποχής εκείνης αρχαίους συγγραφείς), που αξιολογήσει ή που εγκλιπώθηκε κάθε λόγιος, συγγραφέας ή μεταφραστής.

ρεμένη, καταντιμένη κ.λπ., γεγονός που δηλώνει, ασχέτως του μέτρου, προτίμηση στη μετοχή με επιθετική σημασία.

7) Συναντώνται αρκετοί μεταγενέστεροι τύποι άκλιτων λέξεων, γνωστοί και από το Κρητικό θέατρο: *αγκαλά, καν* (= τουλάχιστον), καθώς και τύποι των ρημάτων σε -ουσι: *να παύσουσιν κ.λπ.*

8) Επικρατεί ο επτανησιακός τονισμός στην παραλίγνουςα των πρωτόκλιτων θηλυκών: *σκολαβία, θωρία, μερία, ερμία, καρδία*, αλλά και το αντίστροφο, της τονισμένης λήγουσας: *κατοικιά, τοποθεσιά, δασκαλιά* (= διδασκαλία).

9) Είναι σχεδόν άγνωστο το υπό δημιουργία αναφορικό *που*, το οποίο αναπληρώνεται από το παλαιότερο *οπού*.

10) Πολλές δημώδεις λέξεις έχουν εμφιλοχωρήσει στα κείμενα, σχηματίζοντας συχνά ετερόκλητες για τα δικά μας δεδομένα συζεύξεις με λέξεις λόγιες: *τις οίδε μπορεζάμενο*.

11) Τα πρωτόκλιτα θηλυκά επίθετα ακολουθούν, σε γενικές γραμμές, το καθαρεύον κλιτικό σύστημα: *της μικράς, ταις άγριας κατοικιαίς*.

12) Υπάρχουν πολλοί μεταγενέστεροι λαϊκότροποι ρηματικοί τύποι: *έπαρε, επάρτετον, θες, βόθηα, σήκω και ασήκω, άμμε* (= πήγαινε), *στέκα* (= στάσου), και μικτές περιπτώσεις συγχρητιστικών φαινομένων (αρχαίας και δημοτικής), όπως: *απόμανε* (= απόμεινε), *άφεις* (= άφησε), *έξευρε* (= γνώριζε), *στράφον, συμπάθησον, φανήσου, έστωντας*.

13) Το σίγμα της πρόθεσης *εις* μετά την αφαίρεση που έχει υποστεί αυτή (η οποία κατά το επτανησιακό έθος απαντά και πλήρης [*εις*]), συνάπτεται με την επόμενη αντωνυμία ή και ουσιαστικό: *στούταις, στέλος, στούτην*, ή δημιουργούνται ιδιότυπα σχήματα έκθλιψης, ένδειξη ότι η πρακτική αυτή είναι υπό δοκιμή και δεν γενικεύεται περνώντας πάντοτε και στα ουσιαστικά: *σ'μέρη* (= σε μέρος), όπου οι δύο λέξεις διατηρούνται αυτοτελείς.

14) Κατά σύστημα σχεδόν (κατά βάση στο γ' ενικό πρόσωπο) τα μέσα ρήματα γράφονται με *έφυλον*, αντί *αι*, στη λήγουσα της κατάληξής τους: *χαίρεσε, κάθεσε, ψεύδεσε*. Και αντιστρόφως όμως, τα πληθυντικά πρόσωπα αποδίδονται με *αι*: *να χαθούμαι, να ευρούμαι, δεν φεύγεται, όλαιςας ξεθυμάνεται*.

15) Προφανώς, μετρικοί λόγοι οδηγούν στη χρήση λόγιων, αυξημένων ρηματικών τύπων: *εστράφη, εσώθη, εστάθει, εκτυπίθη, επιάσθη* (χαρακτηριστικό δείγμα σύζευξης του δημώδους ρήματος *πιάνω* με την ατικόκλητη κατάληξη του παθητικού αορίστου), αναμίξ με δημωδέστερους, γεγονός που δείχνει, επίσης, τη μεταβατική περιπέτεια της ακαταστάλαχτης ακόμη δημοτικής. Επίσης, δημώδεις τύποι δέχονται για τους ίδιους λόγους αύξηση: *ελαβόσαν, ετέλειοσαν*, ή λόγιοι δέχονται διπλές αυξήσεις για τον ίδιο λόγο: *εσυνέβη*.

16) Ανανοηματοδοτούνται λέξεις της αρχαίας: *βλέψι* (= ματιά, οπτικός ορίζοντας) ή δημιουργούνται νέοι ασυνήθεις τύποι: *φρύξη* (αντί φρίκη), *ενυπνιάσθηκα* (= ονειρεύτηκα).

17) Τα επίθετα σε -ώδης αποδίδονται με *όμικρον* και *ωμέγα*, αδιακρίτως: *ταραχόδη, πεισματόδης*.

18) Τα τριτόκλιτα ουσιαστικά διατηρούν, εν πολλοίς, τα πρωτογενή καταληκτικά στοιχεία τους: *έσθησιν, φρύξην*.

19) Υιοθετείται μεγάλος αριθμός λέξεων ή τύπων της δημοτικής: *ν' έμπη, εύρεσκα, δενδρολιάκι, σκληροσύνη, κακοσύνη, παραμερίζει, λαχταρίζει, γαργαλίζει, παραλογιά, αναπαϊμός, πλεία, ξανίω, ψν* (= ψυχή), *ο γονής, τα δένδρη, τα άστρον, σταλαγματίδα, λογιαΐης, πιστοσύνη* (= εμπιστοσύνη, πίστη), *γνώθω* (= νιώθω), *ξελέγω* (= παίρνω πίσω, αναιρώ), *εχθρεία* (= έχθρα), *αλαφίνα, φαρμακίζω* (= φαρμακώνω, δηλητηριάζω), *γλυκότατος* (αντί γλυκύτατος), *παντέχεις, έχθρσα κ.λπ.*, ανάμεσα στα οποία και προσφυή σύνθετα: *κακοκορασία*.

20) Αποδίδονται με *ωμέγα* στην κατάληξη οι μετοχικοί τύποι του ενεστώτα: *έχοντας*, και επικρατεί σύγχυση στη γραφή των ρημάτων σε *-ώνω*, εφόσον γράφονται με *όμικρον* και άλλοι τύποι τους πλιν των συνήθων ενεστωτικών: *ερημομένη*.

21) Με πολλές αβλεψίες, επιβιώνει η υποτακτική: *να θρέφονται, να αναπνέη*, καθώς και οι κοραϊκοί σχηματισμοί όπως: *ήβελ' είσται, ήβελ' ήμου* (= θα ήμουν), αλλά και ρήματα σε *-ούσι* κατά το κρητικό προηγούμενο: *μολογούσι, κρατούνσι, ειπύουσι*.

22) Αποδίδεται πλεοναστικά διά του *ως* καθώς η παραβολή-παρομοίωση αντί των μονολεκτικών *καθώς* ή *όπως*.

23) Το αρχαίο *ώστε* έχει θέση χρονικού συνδέσμου (= όσο, όσον καιρό, έως ότου, ώσπου). Συναντάμε, επίσης, τον αρχαίο σύνδεσμο *ότε* με την κανονική χρονική σημασία του.

24) Εφαρμόζονται ιδιόρρυθμες εκθλίψεις: *απ' τούτην*, ένδειξη αναμορφωτικών τάσεων και κωδικοποιητικής διάθεσης της δημοτικής. Ορισμένες από αυτές γνωρίζουμε ότι οδήγησαν σε φαινόμενα κράσεως (βλ. τα: *στον, στην, στα, στους* κ.λπ.), που δεν έλαβαν όμως ευρύτερες, πέραν των άρθρων, διαστάσεις.

25) Ο πρώτος ενεργητικός αόριστος σχηματίζεται με τη συνήθη στους Επτανήσιους κατάληξη *-σετε* αντί *-σατε*: *βλέπω κ' έκοκκινίσετε*.

Η σωρεία των ορθογραφικών λαθών από κοινού με όσα προαναφέρθηκαν δείχνει τυπολογικά και εννοιολογικά σε ποια ταραχώδη φάση βρίσκεται η ελληνική γλώσσα: ποιες εσωτερικός αγώνας διεξάγεται, ποιες κοινωνικές συνθέσεις επιτάσσουν τις γλωσσικές αλλαγές. Στο σημείο όμως αυτό βρίσκεται και η εθνική προσφορά όσων τόλμησαν να προβούν σε εγχειρήματα παρόμοια με αυτό του Ι. Καντούνη, συλλαμβάνοντας τα μηνύματα των καιρών και συντασσόμενοι με τις απαιτήσεις τους και ανοίγοντας με τις δοκιμαστικές αυτές προσπάθειές τους το δρόμο στον Δ. Σολωμό και τους περί αυτόν. Κατανοεί εύκολα, επομένως, κανείς τη δυσκολία του έργου της ανανέωσης και της συστηματοποίησης αυτής και έτσι μπορεί να δει και με επιείκεια τα ατοπήματα των σκαπανέων αυτών της Προσολωμικής περιόδου της Επτανησιακής σχολής.

Το πρώτο κείμενο που ακολουθεί είναι περιπετειώδης ιστορία με ερωτικό περιεχόμενο. Στο τέλος της δικαιώνεται η πίστη. Πληροφορίες γι' αυτήν, πενιχρές, διαθέτουμε από τον Π. Χιώτη. Την εντάσσει, όπως φαίνεται, στα μεταφρασμένα στιχουργικά δράματα, μνημονεύοντάς την με τον τίτλο: *Το ερημητήριο*.¹³ Θα τονίσουμε το δίμορφο παιχνίδι του έρωτα, το πονεμένο, παρά την αίσια έκβαση, στην περίπτωση του Φιλέρωτα και της Ευσταθείας, και το ειδυλλιακό (τολμηρό καθαυτό, δείγμα όμως των θεματικών προτιμήσεων των Προσολωμικών, οι οποίοι αναδεικνύουν το ερωτικό στοιχείο) ανάμεσα στον Φίλιππο και την Ακακία. Για παράδειγμα, οι όμορφοι και περιπαθείς οκτασύλλαβοι στίχοι της ι' σκηνής, με νεοκλασικιστικές επιδράσεις, παραπέμπουν και στον ύμνο της Αντιγόνης προς τον έρωτα, στο γνωστό ευριπίδειο χορικό της ομώνυμης τραγωδίας:

‘Ολ’ αυτά, που δοκιμάζω,
και μου τρέμει η καρδιά
τέρψις νάναι, ή τιμωρία
δεν ιξεύρω εγώ να ειπώ.

¹³ Βλ. *Ιστορικά απομνημονεύματα Επτανήσου*, τόμ. 7, σ. 30. Για την ονομασία του έργου από τον Α. Ζώη

βλ. Πυλαρινός, *Νέα Εστία*, 6.π., σ. 313, σημ. 11. Για το έργο βλ. στο ίδιο σσ. 314-315.

Αλλ' αν είναι τιμωρία
 ωχ γλυκάδα οπού μου δίνη!
 παντελώς ας μην μ' αφήνη
 την καρδιάν μου ας τιμωρή.
 Τιμωρία, που μ' αρπάζει
 μέσ' από τα σωθικά μου,
 κάθε πάθος, και ξυπνάμου
 νέον πάθος, μα γλυκύ.

I. Η ΕΡΜΟΝΗΣΟΣ¹⁴

Εταξίδευε ο νέος Φιλέρωτας με την Ευσταθείαν την ηγαπημένηντου συμβίαν, και με την μικροτάτην Ακακίαν, ακόμη παιδούλα, αδελφήν της συμβίαςτου, διά να φθάση εις τας δυτικές Ινδίας τον πατέρατου, εις τον οποίον ήτον απηθομένη η κυβέρνησις ενός μέρους απ' αυτές· όταν από ένα μεγάλο, και κινδυνώδη χειμώνα εστάθη αναγκασμένος να αρράξη εις μίαν Ερμόνησον, διά να δώση άδειαν της παιδούλας, και της συμβίαςτου να συνέλθουν, και να λάβουν ολίγην άνεσιν εις την γην από την ταραχήν της θαλάσσης. Εις καιρόν οπού αυτάί ειρηνικώς αναπαύοντο¹⁵ εις ένα απόκρυφον σπήλαιον, το οποίον τους έδωσε μίαν επιτήδειον, και εύκαιρον καταφυγήν, ο δυστυχής Φιλέρωτας με μερικούς συντρόφουςτου άφνω ευρέθη αρπαγμένος, και σκλαβομένος από ένα μεγάλο αριθμόν βαρβάρων πειρατών, οπού εκεί ατυχώς έλαχαν.

Οι συντρόφοιτου, ¹⁶ οπού από το πλοίον είδαν συγκεχυμένως τον θόρυβον, και επίστευσαν σκλαβομένους τον Φιλέρωτα, την παιδούλα, και την συμβίαντου, έδραμαν να κατατρέξουν τους κλέπτας. Αλλ' επειδή εις ολίγον τους έχασαν ακολούθησαν το εμποδισμένοντους ταξίδιον. /

Εξύπνησεν η δυστυχημένη Ευσταθεία, και ζητώντας εις μάτην διά πολλήν καιρόν τον άνδρατης, και το πλοίον, οπού εκεί την απείθωσε, εστοχάσθη, πως να εστάθη ωσάν την Αριάδνην, προδομένη, και εγκαταλελυμένη από τον Φιλέρωτα. Όταν δε άρχησεν η πρώτη ορμή του θλιβερούτης πόνου να δώση τόπον της φυσικής αγάτης προς την ζωήν, εστράφη, ως φρόνιμος, εις το να εύρη την μέθοδον να φυλαχθή εις εκείνον τον εγκαταλειμμένον χορισμόν των ανθρωπών· και εκεί από χορτάρια, και καρπούς, οπού αρκετώς έδιδεν εκείνη η γη, εφυλάχθη διά πολύν καιρόν με την μικρήν Ακακίαν, της οποίας (ως ακάκος,¹⁷ και οπού δεν είχεν ιδέαν ανδρός) εφύτευσεν εις την καρδιάν το μίσος, και την φρυξην, οπού αυτή είχε

¹⁴ Το φ. 82, όπου η σελίδα τίτλου και τα σχετικά με το μεταφραστή, έχει εκπέσει από το χειρόγραφο. Τεκμαιρόμαστε το ορθό του τίτλου από την επικεφαλίδα «Η ΕΡΜΟΝΗΣΟΣ» που αναγράφεται πριν από την πρώτη σκηνή του έργου (φ. 85r).

¹⁵ Έχει γίνει μεταγενέστερη διόρθωση σε α = αναπαύοντο (προϋπάρχοντος ε), όπως δείχνει το χρώμα της μελάνης. Λίγες αράδες μετά, το ατυχώς είναι διπλοτονισμένο: κανονικά με περισπωμένη στη λήγουσα και, μάλλον εκ παραδρομής, με οξεία στην παραλήγουσα.

¹⁶ Βλ. πώς εμφολωχεί ο δημοτικός τύπος σε απρόβλεπτο σημείο της Υπόθεσης και σε περιβάλλον λέξεων λόγιων προδιαγραφών (από το πλοίον [...] συγκεχυμένως τον θόρυβον).

¹⁷ Αντί ακάκος. Αρχικά είχε χρησιμοποιήσει επίρρημα ακάκος, μετά δε τη διόρθωση σε επίθετο ληρομότης τον πρώτο τόνο. Η παράγραφος αυτή, σχετική με την υπόθεση του έργου και τους διδακτικούς στόχους του, έχει κοινωνικό ενδιαφέρον. Πρόκειται για την αντιπαλότητα των φύλων. Με τη λύση του έργου αποκαθίσταται η ισορροπία και η κλονισμένη εμπιστοσύ-

εναντίον εις όλους τους άνδρας.

Ἐπειτα ἀπὸ δεκατρεῖς χρόνους εἰς τὴν σκλαβίαν, ἐπέτυχεν τοῦ Φιλέρωτος¹⁸ νὰ λυτρωθῇ. Ἡ πρώτη του φροντίδα εἰσάθη το νὰ γυρίσῃ εἰς ἐκεῖνην τὴν Νήσον, οπου ἀθελήτως ἀφησε τὴν Εὐσταθείαν· ἀγκαλὰ καὶ χωρὶς καμμίαν ἐλπίδα νὰ τὴν εὕρῃ ζωντανήν.

Το ἀνέλπιστον συναπάντημα τῶν ηγαπημένων συμβίων εἶναι ἡ πράξις, οπου παρασταίνεται:

Τα πρόσωπα οπου ὁμιλοῦν

Εὐσταθεία, συμβία τοῦ Φιλέρωτος.

Ακακία, ἡ ἀδελφήτης.

Φιλέρωτας, σύμβιος τῆς Εὐσταθείας.

Φίλατος, σύντροφος ηγαπημένου τοῦ Φιλέρωτος.

ἀλάχθησαν τα ονόματα¹⁹ ὡς πλεόν ἀρμόδια διὰ τὴν ἡμετέραν διάλεκτον.

Η ΕΡΜΟΝΗΣΟΣ

Σκηνὴ α' ²⁰

Μέρος τερπνόν μιας μικράς, καὶ ἐρήμου Νήσου σιμὰ εἰς τὴν θάλασσαν, στολισμένον ἀπὸ τὴν φύσιν με δένδρη, σπῆλεια, καὶ χορτάρια ἀνθησμένα· λίθος μέγας ἐμπροσθεν ἀπὸ το δεξιόν μέρος εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι χαραμμένη μία ἐπιγραφή ἀτελείωτος, με γράμματα Εὐρωπαϊά.

Ἡ Εὐσταθεία ἐνδεδυμένη με δερμάτια ζώων, με φύλλα, καὶ ἄνθη, κρατώντας εἰς τὸ χέρι μισὸ σπαθὶ φθαρμένον ἀπὸ τὴν σκουρίαν, εἰς πράξιν²¹ νὰ τελειώσῃ τὸν ὕστερον στίχον τῆς ἐπιγραφῆς.

Εὐσταθεία: Τὶ πράγμα εἶν' ἐτὶ δύσκολον πού νὰ μὴν το νικήσῃ
ο κόπος ο ἀκατάπαυστος, καὶ νὰ μὴν τ' ἀποκτήσῃ!
Ἡ πέτρα ἐκεῖνη εἶναι σκληρή, ἐγὼ δὲν ἔχω πράξι,
τὸ σύνεργον δὲν εἶν' καλὸ τὴν πέτραν νὰ χαράξῃ.
Καὶ μ' ὅλον τοῦτο τὸ ἐργονμου κοντεύω νὰ τελειώσω,
κ' ἐφθασα με τὸν κόπονμου τὴν πέτραν νὰ τυπώσω.
Ναί [Θέε],²² ἀξιόσέμε νὰν το ἰδῷ τὸ γράμμα τελειωμένο,
κ' ἔπειτα εὐθύς τὸ πνεύμαμου ἔπαρε τὸ θλιμένο.
Ἡ τύχη καὶ ἀν καμμιὰ φορὰ κανέναν εἶχε φέρῃ,

νῆ, παράλληλα ὁμῶς ἀναφαίνονται οἱ νέοι ρόλοι πού ἐπιφυλάσσουν οἱ αἰσικὲς κοινωνίες τῆς ἐποχῆς στὸν ἄνδρα καὶ τὴ γυναῖκα.

¹⁸ Καὶ ἡ αὐτοχρὴς σύνταξίς του ρήματος «ἐπιτυγχάνω» παρὰ πέμπει σὲ μὴνῶσεις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τὴν ὁποία φαίνεται ὅτι εἶχε διδασκτεῖ ο Ἰ. Καντούνης.

¹⁹ Τέτοιες προσαρμογές, ἐνδεικτικῆς τοῦ μεταφραστικοῦ σκεπτικοῦ τοῦ Ἰ. Καντούνης, ἔχουν ἐνδιαφέρον γιὰ

τὴ βούλησί του νὰ ἐξελληνίσῃ καὶ νὰ ἐντάξῃ στὴ λογιὴ τοῦ χώρου τοῦ το ἔργου τοῦ Π. Μεταστάσιου.

²⁰ Το ἔργο αὐτὸ καλύπτει τὰ φ. 83f ἕως 95f τοῦ κώδικα.

²¹ = ἐργάζεται γιὰ νὰ τελειώσῃ.

²² Ἡ προσθήκη ἐγίνε ἐκ τῶν ὑπέρων γιὰ νὰ ξεπεραστεῖ ἡ ἐλλειψὴ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ ρήματος ἔπαρε, πρᾶγμα πού καθιστοῦσε δυσνόητο τὸ χωρίο. Καὶ το

με χρόνους εις τ' αγνώριστα ετούτα τ' άγρια μέρη,
 καν τούτη η πέτρα θέλει ειπή όλην την Ιστορίαν,
 της τύχησμου την συμφοράν, και άκραν δυστυχίαν. (α)²³
 »Απ' τον σκληρόν Φιλέρωτα εστάθη προδομένη
 »η Ευσταθεία η δύστυχη εδώ καταντιμένη.
 »Στούταις ταις άγριαις κατοικιαίς φρονταίς, κ' ερημομέναις
 »ετέλειωσαν αι ημέραις της πικραίς, και μαραμέναις.
 »Φίλε διαβάτη, αν δεν ήσαι μία τίγρης σκληρεμένη,
 »ή εκδικησέμε, ή κλαύσεμε..... την πολυπικραμένη.
 Ετούτο μόνον λύπειμον·²⁴ λοιπόν ας το τελειώσω. (β)²⁵

Σκηνή β'

*Η Ακακία τρεχάμενη, και χαρούμενη,
 Και η Ευσταθεία*

- Ακ:* Αχ Ευσταθεία! αχ αδελφή! (Εν) διατί χαίρεσε τόσο;
 Τι εστάθη, ω Ακακί μου; (Ακ) χαίρομαι αναγαλιάζω,
 και η χαρά μου ωσάν τρελή με κάνει να φωνάζω.
Εν: Διατί; (Ακ:) διατί η αλαφίνα μου εκείνη η χαϊδεμένη,
 εστράφη οπίσω μοναχή. (Εν) τούτο είναι, που σε κάνει
 να φραίνεσαι; και εις την καρδιάν τόνσην χαράν σου βάνει.
Ακ: Ολίγο ωϊμέ, σου φαίνεται; αυτ' είναι η ποθητή μου,
 και η γλυκιά, ως εξεύρειστο, φροντίδα η εδική μου.
 Με αγαπά, με χαίρεται, το στήθος μου αναπεύει,
 μ' ακούει, φιλιά γλυκότατα συχνάκις μου γυρεύει. /

[λείπει το φ. 86r και ν]²⁶

- Εν:* Αχ και το δίκιο μου είν' πολύ να κλαίω, ω αδελφή μου, (α)²⁷
 και ώστε αναπνέω η δύστυχη να θλίβεται η ψυχή μου.

Αν δεν κλαίει μία κακομοίρα
 απ' τον άνδρα απαρνημένη
 απ' τους ζώντας χορισμένη
 ειπέ Θεέ, τις να θρηνή;

χρώμα της μελάνης και η παραβίαση μετά την προσθή-
 κη του μέτρου επιβεβαιώνουν τη μεταγενέστερη αυτήν
 αλλαγή.

²³ (α) Διαβάζει την επιγραφήν. Τις υποσημειώσεις
 του Ι. Καντούνη, με τις σκηινικές ή υποκριτικές οδη-
 γίες, τις αποδώσαμε με την αρίθμηση τη δική του, δη-
 λαδή με ελληνικούς αριθμούς και σύμφωνα με τη δική
 του φυλλαρίθμηση, η οποία, εκτός των άλλων, έχει δη-

λωθεί στο παρόν κείμενο με κάθετη γραμμή.

²⁴ = λείπει, δηλ. αυτό μόνο υπολείπεται ή = λυπήσου
 αυτό μόνο.

²⁵ (β) εργάζεται να τελειώσει την επιγραφήν.

²⁶ Το φ. αυτό έχει αποκοπεί, όπως δείχνουν τα σχετι-
 κά ίχνη. Ωστόσο, παρά την απώλεια αυτή, το περιεχό-
 μενο του έργου δεν καθίσταται δυσνόητο.

²⁷ (α) αγκαλιάζοντάς την.

Ποίος να ειπή πως κλαίω αδίκως,
που ούτε έχω εις την ερμίαν
την μικρήν παρηγορίαν
ένας καν να με πονή; (β)²⁸

Η Ακακία μόνη

Τι πεισματόδης, και σκληρός πόνος, οπ' είν' εκείνος!
θυμόν, και λύπην φέρνειμου ο τέτοιος συχνός θρήνος.
Παρακαλώ, επιτιμώ, χαϊδεύω, συμβουλεύω,
και όσα, και αν κάνω χάνωτα, και του κακού παλεύω.
Μα το ένιγμα το ανήκουστον είναι που όταν καθήσω
με κάθεμου καλόπιασμα να την παρηγορήσω,
τότε πληθαίνει η κλαύσατης, και κλαίω κ' εγώ συμάτης·
ας μην μακραίνω, ας ακολουθώ πίσω το πατημά της. (γ)²⁹
Μα.... τι είν' αυτό που έτζι ψιλό στην θάλασσαν θεωρείται;
Νησί δεν είναι· δεν μπορεί μία πέτρα να κινείται. /
Και τέρας τόσον φοβερόν, πώς ελαφρά βαδίζει!
πώς χορισμένη η θάλασσα οπίσσοθέντου ασπρίζει!
Από την βλέψιν χάνεται! πώς περπατεί, και πάει!
έχει πτερά εις τας πλάταιςτου! και πλέει, και πετάει!
Στην αδελφήνμου, να μου ειπή, εγώ τώρα παγένω,
αν της θαλάσσης είν' αυτό θερίο γνωρισμένο.
Και κάνε... (α)³⁰ ωιμέ την δύστυχη! λαός στο περιγιάλι...
να κάμω τι; ποιος με βοηθά; αχ τόση μου ήλθε ζάλη
Από τον φόβον τον πολύν, που ελίθηκαν οι αρμοίμου.
να τρέξω ωιμέ δεν δύνομαι· επιάσθηκε η πνοήμου. (β)³¹

Σκηνή δ'

*Ο Φιλέρωτας, και Φίλτατος με φορέματα
της Ινδίας από την σκάφην, και η Ακακία
κρυμένη εις τα χορτάρια.*

Φιλ.: Τάχα είν' αυτό, ω Φιλέρωτα, Νησί το ζητημένο;
Φρ^ς:³² αχ ναι, στην καρδιάνμου³³ έμεινε βαθιά ζωγραφισμένο.
Από το χέρι του Έρωτος, και η λαχτάρα μόνη

²⁸ (β) φεύγει· εις το δεύτερον τραγούδιμα του ήχου φαίνεται από μακριά με πανία φουσκομένα ένα καράβι από το οποίον κατεβένουν εις την σκάφην ο Φιλέρωτας, και ο Φίλτατος με φορέματα της Ινδίας, και ευγένουν εις την γην. Βλ. ότι τα άσματα που ακολουθούν τους διαλόγους είναι γραμμένα σε οκτασύλλαβο στίχο.

²⁹ (γ) κάνοντας να φύγη ξανοίγει το καράβι.

³⁰ (α) παγενάμενη βλέπει χωρίς να την ειδούν τον Φιλέρωτα, και Φίλτατον.

³¹ (β) κρύβεται ανάμεσα εις τα χορτάρια.

³² Την πολυτυπία της αναγραφής των εναλλασσόμενων προσώπων επίσης δεν την διορθώσαμε. Έτσι, ο Φιλέρωτας αποδίδεται ως Φρ^ς, Φίλρ, Φίλρ.

³³ Στην «καρδιάν» πρέπει να διαβαστούν δύο σιλ-

της τεθλημένης μου καρδιας³⁴ στούτο με βεβαιώνη.
Ακ: (Να εδυνόμουν να έβλεπα το πρόσωπόν τους, Θεέμου!)
Φιλ: είν' εύκολον να σφάλωμεν. (Φρς) όχι, όχι, ω Φίλτατέμου,
 Δεν σφάλω, και είν' αδύνατον μία πέτρα ν' αστοχήσω.
 να η σπηλιά, που ξέγνιαστος εμπήκα να καθήσω,
 Ομού με την συμβίαν μου, και οπού αγκαλιασμένην
 με την μικρήν της αδελφήν άφησα κοιμισμένην. /
 Τότε την ύστερη φορά, που πλειάμου δεν την είδα,
 την πολυαγαπημένην μου, γλυκοτατήν μου³⁵ ελίδα.
 Να ο τόπος, οπού έξαφνα κουρσάροι μ' εκυκλώσαν
 εκεί επεσέμου το σπαθί,³⁶ και εδώ με ελαβόσαν.
 Αχ φίλε μου, καθ' άργητα φέρνει ζημίαν μεγάλην,
 έπαρε τούτην την μεριάν, κ' εγώ πέρνω την άλλην.
 Το Νησί τούτο είναι μικρό, δύσκολο να χαθούμαι.
 μα ολίγη είν' η ελπίδα μου το τέρη μου να ευρούμαι.
 Αλλ' η ίδια γη, οπ' έγινε ο τάφος του καλού μου³⁷
 η ίδια καν θέλει γενή και τάφος του κορμιού μου. (α)³⁸

Σκηνή ε'

Ο Φίλτατος, και η Ακακία από τα χορτάρια.

Ακ: μόνη. Λόγον ν' ακούσω δεν 'μπορώ απ' ό,τι αυτοί μιλούσι·
Φιλ: την τύχην του Φιλέρωτος πρέπει όλοι να θηνούσι.
 Μόλις οπού έγινε γαμβρός η μοίρα του του δίδει,
 με την ηγαπημένην του ν' έμνη εις μακρί ταξίδι.
 Στα ταρχαδόη κύματα θωρεί την που αποκάνει,
 εις τούτο το έρημο Νησί ν' αναπαυθή την βγάνει.
 Εκείνη αναπαύεται, και τούτος αρπαγμένος
 σ'μέρη μακριά, και αγνώριστα σύρνεται σκλαβομένος.
 Ζη τόσους χρόνους σε σκλαβιά με είδησιν καμμίαν,
 διά την ηγαπημένην του, και ποθητήν συμβίαν. (β)³⁹
Ακ: μόνη. Στέλος εστράφη, ω τι ώμορφη, ω τι γλυκιά θωρία!
Φιλ: Εις τον κάθ' ένα δι' αυτόν μιλεί η φιλανθρωπία. /

λαβές και όχι τρεις. Τέτοιες περιπτώσεις μαρτυρούν τις μετρικές δυσκολίες των ποιητών και των μεταφραστών των έμμετρων κειμένων. Αποτελούν προσπάθειες που συνέτειναν στη διαμόρφωση των λέξεων της κοινής και στην οπτική ή ακουστική τους απόδοση.

³⁴ Αφήσαμε άτονους όσους τύπους από αβελψία δεν τόνισε και ο γραφέας του κειμένου.

³⁵ Υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις, όπου ο τονισμός στηρίζεται στις ρυθμιζόμενες μετρικές ανάγκες, λείπει δε ο κανονικός τόνος, όπως εδώ, που δηλώνεται

μόνο ο τόνος της έγκλισης.

³⁶ Δεν αλλάξαμε τη στίξη. Η συνήθεια του μεταφραστή να τοποθετεί κόμμα μπροστά από τον συμπλεκτικό σύνδεσμο «και» μπορεί να σχετίζεται με αναγνωστικές υποδείξεις, με παύσεις.

³⁷ Οι δύο τελευταίοι σίχοι φαίνονται κάπως δυσνόητοι. Ίσως το ελλείπον μέρος να βοηθεί στην κατανόησή τους.

³⁸ (α) φεύγει.

³⁹ (β) στρέφεται κατά το μέρος όπου είναι η Ακακία.

Το χρέος σ' εμέ· την λευθεριάν αυτός μου προξενίζει,
που είναι το πρώτον χάρισμα,⁴⁰ οπού ο ουρανός χαρίζει.
Κάθ' άλλος ήτον άσπλαγχνος, μα εγώ αν τον αφήσω
γείνομαι ευθύς και αγάριστος, αν δεν τον βοηθήσω.
Όλοι τον σκληρόν άνθρωπον πρέπει να τον μισούμαι,
μα εκείνον, που είν' αγάριστος με φρύξην να θωρούμε.⁴¹

Μ' όλον 'που το δενδρουλάκι
δεν έχει έσθησιν καμμίαν
της πηγής ευχαριστίαν
δίδει οπού το ζωογονεί.

Δι' αυτήν φύλα στολισμένο
επειδή και την σκεπάζει,
και απ' τον ήλιον την σκιάζει
άξια κάνει ανταμοιβή. (α)⁴²

Σκηνή στ'

Ακακία:

Τι ήτον εκείνο, που είδα εγώ; τι θεωρία; τι κάλη;
άνδρας δεν ήτον βέβαια, και τούτο δεν με σφάλει.
Διατί είχε δίξη καθαρά στην όψιν τυπομένη
η σκληροσύνη της καρδιάς· οι άνδρες, αγριεμένοι
είν' όλοι, και σκληροί πολλά· και με δικαιοσύνην
θέλει έχουν εις το πρόσωπον καρδιάς την κακοσύνην.
Γυναίκα νάναι; αδύνατον, επειδή και ενδυμένο
δεν είναι ως καθώς είμασθαι· μα είναι χαριτωμένο /
Ό,τι και αν είναι, και εύμορφο διά γνώμην εδικήνμου
διά να ρωτήσω τώρα ευθύς τρέχω στην αδελφήνμου.
Μα το ποδάρι με κρατεί, και δεν παραμερίζει
αχ! τι είν' αυτός ο στεναγμός; ωιμέ πώς λαχταρίζει
Μέσα η καρδιάμου έτζι συχνά; θέλει είμαι τρομασμένη
μα όχι, χαράν δεν ήκουα, αν ήμουν φοβησμένη.
Αυτό που ακούω στο στήθοςμου βαθιά και γαργαλίζει
κάποιο άλλο πάθος άγνωστον είναι, που με συγχίζει.

Με γλυκήτητα στενάζω
στούτην την παραλογιά μου,
ποθεί εκείό, που είδα η καρδιάμου

⁴⁰ Έχουν κοινωνικό και ιδεολογικό ενδιαφέρον τα αναφερόμενα στους στίχους αυτούς περί ελευθερίας.

⁴¹ Ο τελευταίος στίχος παραπέμπει διακειμενικά στο 24^ο άσμα της *Κόλασης* του Δάντη. Πρόκειται για ένα από τα πολλά γυνωμικά δίστιχα ή μονόστιχα που ανα-

δύονται με διδακτικό τρόπο από τα κείμενα του Π. Μεταστασίου, τα οποία μεταγλώττισε ο Ι. Καντούνης. Πολύ όμορφο είναι και το επόμενο άσμα, καταδεικτικό της ευγνωμοσύνης και των ανήχων προς τη φύση.

⁴² (α) φεύγει.

και δεν έχω αναπαῖμό.
 Από κάποιαις⁴³ ἐλπίδαις
 την ιδέαν μου γεμίζω,
 μα το τι είναι αυτό π' ἐλπίζω
 να γνωρίσω δεν μπορώ. (α)⁴⁴

Σκηνή ζ'

*Ο Φιλέρωτας μόνος με αδιμονίαν, και έπειτα ο
 Φίλατος*

- Φιλρ:** Ωμέ την δυστυχίαν της εμάντευσε η ψυχή μου!
 τρέχω, φωνάζω, αδυμονώ, μάταιοι οι παιδεμόμου.
 Δεν βλέπω της ἐλπίδος μου σμάδι ο τεθλιμένος.
 Ο φίλος πού να ευρίσκεται; ίσως πλεία ευτυχησμένος..... /
 Ω Φίλατε, ω Φίλατε... ας τρέξω να τον φθάσω....
 ω Θεέμου! πλεία δεν δύνομαι τον κόπον να βαστάσω.
 Στην πέτρα εκείνη ο δύστηνος ας μείνω να αναψύξω,
 και όθεν περάσει, εγώ απ' εκεί μπορώ να τον ξανίζω. (α)⁴⁵
 Πώς; Ευρωπαϊά γραμμата; ω άστρο! το ονομά μου;
 ποίος τάχα να τα ετύποσε; και πότε; ωμέ η καρδιά μου. (β)⁴⁶
 »Απ' τον σκληρόν Φιλέρωτα εστάθη πρωδομένη
 »η Ευσταθεία η δύστηνη, εδώ καταντιμένη.
 »Στούταις ταις άγριαις κατοικιαίς φρυκταίς, και ερημομέναις
 »ετέλειωσαν αι ημέραι της πικραίς, και μαραμέναις.
 Πεθένω. (γ)⁴⁷ (Φιλ:) αχ παρηγόραμε, ηήρες την Ευσταθείαν;
Φλρ: Η Ευσταθεία εσώθει. (Φιλ:) πώς! (Φιλρ:) ειδέ την ιστορίαν. (δ)⁴⁸
Φιλ: »Στούταις ταις άγριαις κατοικιαίς φρυκταίς, και ερημομέναις (ε)⁴⁹
 »ετέλειωσαν αι ημέραις της πικραίς, και μαραμέναις.
 »Φίλε διαβάτη, αν δεν είσαι μία τίγρις σκληρεμένη,
 »ή εκδικησέμε, ή κλαύσεμε.... δεν είναι τελιομένοι
 οι σίχοι της επιγραφής. (φλρ:) δεν έζησε να γράψη. (στ)⁵⁰
 Φιλ: ω τραγωδία θληβερή! και ποίος να μη την κλάψη!
 Κλαύσεται, φίλε, κλαύσεται, και κλαίω και εγώ σιμμάσου
 κλαίνε και η πέτραις μετ' εσέ, δίκαια τα δάκρυά σου.
 Μεγάλος είναι ο πόνος σου, όμως παρηγορήσου,
 που δεν έχει κεντήματα καν η συνήδειςός σου. /

⁴³ Και η λέξη αυτή πρέπει να διαβαστεί ως τρισύλλαβη για τη μετρική αρμονία.

⁴⁴ (α) φεύγει.

⁴⁵ (α) σημώνοντας βλέπει την επιγραφήν.

⁴⁶ (β) διαβάξει.

⁴⁷ (γ) πίπτει εις τον λίθον.

⁴⁸ (δ) γερμένος εις τον λίθον τού δείχνει την επιγραφήν.

⁴⁹ (ε) διαβάξει αγαλινά τους πρώτους σίχους, και έπειτα αναβοά.

⁵⁰ (στ) πίπτει κλαίοντας επάνω εις τον λίθον.

- Ἐκαμες ὅ,τι ἐδύνετο ἓνας θνητός νὰ ποιήσῃ,
καὶ ὅ,τι ἡ ἀγάπη ἐδύνετο, καὶ ἡ πίστις νὰ ἐνεργήσῃ.
Δεν ἄρεσε τοῦ οὐρανοῦ νὰ κάμῃ τὴν βουλὴν σου.
στο θέλημά του τὴν ἀρὰν σὺ κλήνῃ τὴν κεφαλὴν σου.
Καὶ ὡς φρόνιμος τούτῃ τὴν γῆν ν' ἀπαρνηθῇς τυχένη,
ποῦ ἐσθάθῃ τόσο ἐνάντια σ' ἐσέ, καὶ σκληρὴμένη.
Φλρ: Τούτῃ τὴν γῆν ν' ἀπαρνηθῶ; νὰ φύγῃ εἰς ποῖαν⁵¹ μερίαν;
πού ἐλπίζω νὰ εὕρῃ ἀνάπανσιν, καὶ πού παρηγορίαν;
Τούτῃ εἶν' ἐκεῖνη ἡ κατοικίᾳ ἀγρία, κ' ἐρημομένη,
οποῦ ὁ οὐρανὸς διὰ λόγου μου ἔχει αποφασισμένη.
Φιλ: Μα τι νὰ κάμῃς; (Φλρ:) ὥστε ζῶ νὰ ἀναπνέῃ ἡ ψῆμα
τὴν ἰδίαν, ὅπ' ἀνάπνεε αὐρὰν ἡ ποθητὴ μου.
Καὶ ἀπ' τούτα ὅλα τὰ πρόσωπα, ποῦ θλίβεται ἡ καρδιά μου
νὰ θρέφωμαι, νὰ γίνωμαι πλήθια τὰ βασάνά μου.
Καὶ ὅσαι ἡ ἡμέρα ἔχει στιγμαῖς στὴν πέτραν νὰ γυρίζω,
καὶ αὐτὴν με πικρὰ δάκρυα φιλώντας νὰ ποτίζω.
Τιμωρῆμένος πάντοτε νὰ ζῶ, ὥστε ν' ἀποδώσω,
τὴν θέλησιν τῆς μοίρας μου δικαίως νὰ τελειώσω.
Καὶ ἀνάμεσα εἰς τὰ χεῖρά μου ἔχοντας τ' ὄνομά της,
νὰ νεκρωθῶν τὰ μέλη μου σιμά με τὰ ἐδικά της.
Φιλ: Ἀχ τι λες, ὦ Φιλέρωτα! τοὺς φίλους; τὴν πατρίδα;
πού ἀφίνεις τὸν πατέρα σου χωρὶς καμμίαν ἐλπίδα;
Φρλ: Ἀν ὁ γονὴς μου μ' ἐβλεπε ἐτὶ κατανημένον
εὐθύς τὸν θανάτωνε ὁ πόνος τὸν θλημένον. /
Ἄμε, σὺ βόθηατον γιὰ με, μου εἶναι γνωστὴ ἡ τιμὴ σου,
καὶ ἀν σε ἐρωτᾷ διὰ λόγου μου, τὴν τύχην μου διηγῆσαι.
Με γλυκὺ τρόπο ὅσο μπορεῖς, μὴν πικραθῇ γιὰ μένα,
Φιλ: κ' ἐλπίζεις, πῶς ἐγώ... (Φλρ:) ἔχε γιὰ, μὴ μου εἰπῇς λόγο σὺδένά.⁵²

Φίλε μου μὴ με συγχίζεις,
ὅταν ἔχω ἀδημονίαν,
δὲν θέλω ἄλλην συντροφίαν
πάρῃς τὸ ἀκρονόμου κακόν.
Ἕνας φίλος ποῖα εἶχε δώση
εἰς ἐμέ παρηγορίαν
ἐδῶ εἰς τούτῃ τὴν ἐρμίαν,
οποῦ κρᾶζει εἰς στεναγμόν;
Τὸ κακόν μου εἰς τὸ κακόν του

⁵¹ Ἡ ἀποδοχὴ τοῦ τονισμοῦ στὴ λήγουσα αὐτῆς τῆς ἐρωτηματικῆς ἀντωνυμίας καὶ ἡ συνακόλουθη συνιζή-
ση φαίνεται νὰ μὴ εἶναι ἀκόμη ἀποδεκτὴ. Τὸ ἴδιο πα-
ρατηροῦμε καὶ στὸν τύπο *καμμία*, ποῦ δὲν ἔχει μετα-
τραπεῖ σὲ *καμμιά*, καὶ στὸ *μία* ποῦ δὲν ἔγινε ἀκόμη
μια, ὅπου τὸ μέτρο τὸ απαιτεῖ (βλ. στὸ τέλος τῆς ἰδίας
σημειώσεως). Ὡστόσο, τύπο «ποῖα» συναντάμε. Τὰ ἴδια

ισχύουν καὶ με τὴν πρόθεση *διὰ* καὶ τὴν *διατί*. Ἡ δη-
μῶδης μετατροπὴ σὲ *για*, πρόσφορη καὶ εὐελικτὴ με-
τρικὰ, συναντᾶται ελάχιστα στὰ ἔργα αὐτά. Πρόκει-
ται, προφανῶς, γιὰ μεταβατικὲς δοκιμὲς, γιὰ μελέτῃ
τῆς ἀντοχῆς ὀρισμένων δημοδῶν τύπων στὸν γραπτὸ
λόγο.

⁵² Εἶναι ἀμέτρος ὁ στίχος.

ήθελ' εἶσται φοβερόν. (α)⁵³

Σκηνή η'

Φίλτατος μόνος

Στην πρώτη ορμήν του πόνουτου, ας μην τον εμποδίσω,
να ξεθυμάνη η θλίψειστος ολίγο ας τον αφήσω.
Και αν μείνη πάντα στερεός ετούτος ο σκοπόστου,
πρέπει να τον ευγάλωμεν εδώθεν στανικώστου. (β)⁵⁴
Ω εσεῖς, πού εἶσται;.... έπρεπε να βλέπω εγώ κανένα
στην σκάφη από τους ναύταιστας... ω εσεῖς, γροικάτ' εμένα (γ)⁵⁵ /
Φίλοιμου τον Φιλέρωτα ν' αρπάξωμεν τυχένει.
ο πόνος τον εξούρλανε, και θέλει εδώ να μένη.
Εἶναι γνωστή η τοποθεσιά σ' εσάς, που ένα αυλακάκι
σε πέτραις τρέχει ανάμεσα καθάριο ένα νεράκι;
Σ' αυτόν τον τόπο εἶναι πυκνά τα δένδρη, και ημπορήτε
εκεί κρυμένοι όλουσας στο δάσος να σταθήτε.
Κι' όταν περάση, τότε εσεῖς μόλις που τον ιδήτε
στην σκάφη ευθύς τραβίζετον. ακούστε; πορευθήτε. (α)⁵⁶

Σκηνή θ'

*Ο Φίλτατος έμπροσθεν από το αριστερόν μέρος η
Ακακία όπισθεν από το ίδιον μέρος συμφώνων-
τας κατά το δεξιόν χωρίς να τον ειδή.*

Ακακία: Πού εἶν' η Ευσταθεία; δεν βρίσκωτην, ζητώτην με φροντίδα
να της ειπώ τα πράγματα, που μου έτυχαν και εἶδα. (β)⁵⁷
Φιλ: Ω τι θωρώ! στράφου, άκουσε, γλυκιάμου κορασιδα
Ακ: αχ πάλιν εδώ βρίσκεσαι! (γ)⁵⁸ *Φιλ:* φεύγειςμε γιατί σ' εἶδα;
Αχ μείνε ακόμη μίαν στιγμήν, στέκα άκουσε ω θεάμου.
Ακ: και τι με θες; (δ)⁵⁹ *Φιλ:* να σε θωρώ, να λέγω τα κακάμου.
Ακ: Και τάξειςμου να μου μιλής έτζι απ' αυτού μακριά; (ε)⁶⁰
Φιλ: Τι πρόσωπο ευγενικό! (στ)⁶¹ *Ακ:* ω τι γληκιά θωρία! (ζ)⁶²
Φιλ: Μα ποια αφορμή βρίσκεις σ' εμέ, που τόσοσ σε φοβήζω;
άφεις δεν εἶμαι, ούτε θεριό, οπου να φαρμακίζω.
Ένας άνδρας δεν έπρεπε τόσοσ να σκιάζει εσένα.

⁵³ (α) φεύγει.

⁵⁴ (β) στρέφεται κατά την σκάφην.

⁵⁵ (γ) ευγένουν δύο ναῖτα, και έρχονται εμπροσθέντου.

⁵⁶ (α) οι ναῖται φεύγουν.

⁵⁷ (β) ο Φίλτατος την ακούει, και στρέφεται.

⁵⁸ (γ) θέλωντας να φύγη.

⁵⁹ (δ) από την σκηνήν.

⁶⁰ (ε) από την σκηνήν.

⁶¹ (στ) μακραίνωντας.

⁶² (ζ) σημόνωντας.

- Ακ:* Άνδρας εσύ είσαι το λοιπόν; (α)⁶³ *Φιλ:*) άνδρας. (*Ακ:*) ωχ, ωχ ωιμένα Βοηθάτεμου. (β)⁶⁴ *Φιλ:*) στέκα. (γ)⁶⁵ *Ακ:*) ωιμέ, ωιμέ διά ελεημοσύνην (δ)⁶⁶ δεν σου έπταισα, και εις εμέ μη δειξῃς σκληροσύνην.
- Φιλ:* Ασήκω ω κόρημου ακριβή, (ε)⁶⁷ σήκω και μη δειλιάξεις, και ξεψυχώ να βλέπωσε με φόβον να τρομάξης.
- Ακ:* (Να του πιστεύσω λέγειμου αυτή η γλυκιάτου ιδέα.)
- Φιλ:* ειπέμου, αν ήσαι ὀπλαγχνική ως καθώς είσαι ωραία; Η Ευσταθεία η δύστυχη η εδώ καταντιμένη πού, πότε απ' τούτην την ζωήν απέρασε η θλιμένη;
- Ακ:* Η Ευσταθεία; χάρις θεού εδώ ζη η Ευσταθεία.
- Φιλ:* ζη ακόμι; αχ ευμορφότατη, και ευγενική Ακακία. (Επειδή και οι χρόνοι σου, και ο τόπος μολογούσι νάσαι η Ακακία βέβαια, χωρίς να μου το ειπούσι.) Τρέχα τ' ογληγορότερον να εύρης την Ευσταθείαν, και εγώ διά τον Φιλέρωτα... (*Ακ:*) λοιπόν στην συντροφίαν την ειδικήν σου ευρίσκεται εκείνος ο στριμένος, ο ασεβής, ο αχάριστος, ο αναθεματισμένος;
- Φιλ:* Δυστυχισμένον λέγετον, κι' όχι ασεβή, Ακακία αχ μην αργής, μην κάθεσε, και είναι τυρανία / Τέτοιον νυμφίων η χαρά νάναι αργοποριμένη.
- Ακ:* ας πάμε αντάμα. (*Φιλ:*) όχι, διατί, αν πάμε οι δυο ενωμένοι αργοπορούμεν, αλλά συ κόρη, άμμε μοναχήσου. Εγώ διά τον Φιλέρωτα, συ για την αδελφήσου (α)⁶⁸
- Ακ:* Μα, το όνομά σου; (*Φιλ:*) Φίλτατον. (β)⁶⁹ *Ακ:*) Φίλτατε μην αργήσης. (γ)⁷⁰
- Φιλ:* Διατί σπουδάξεις κόρη μου; ειπέμου το να ζήσης.
- Ακ:* Δεν το ιξεύρω, θλίβομαι όταν παραμερίζης, και πάλιν ευθύς χαίρωμαι όταν εσύ γυρίζης.
- Φιλ:* Κ' εγώ όλαις ταις ημέραιςμου μ'εσέ ήθελα να ζήσω, να σ'έχω πάντα μετ' εμέ, ώστε να ξεψυχήσω. (δ)⁷¹

Σκηνή ι'

Ακακία μόνη

Τι μου εσυνέβη! φεύγει αυτός, μα μένει πάντα εμπρόςμου.
 Φεύγει, μα τον ακολουθά ξοπίσω ο λογισμόςμου.
 Τόσον διατί ν'αδυμονώ να θλίβεται η ψυχήμου;
 να καταλάβω δεν μπορώ το τι θέλει η βουλήμου.
 Όλ' αυτά, που δοκιμάζω,

⁶³ (α) συγχισμένη...⁶⁴ (β) φεύγει τρομασμένη.⁶⁵ (γ) την φθάνει και την κρατή.⁶⁶ (δ) γονατίζοντας.⁶⁷ (ε) την ασηκώνει.⁶⁸ (α) θέλωντας να φύγη.⁶⁹ (β) ως πρότερον.⁷⁰ (γ) παθητικώς.⁷¹ (δ) φεύγει.

και μου τρέμει η καρδιά
 τέρψις νάναι, ή τιμωρία
 δεν ιξεύρω εγώ να ειπώ.
 Αλλ' αν είναι τιμωρία
 ωχ γλυκάδα οπού μου δίνη! /
 παντελώς ας μην μ' αφήνη
 την καρδιάν μου ας τιμωρή.
 Τιμωρία, που μ' αρπάζει
 μέσ' από τα σωθικά μου,
 κάθε πάθος, και ξυπνάμου
 νέον πάθος, μα γλυκύ. (α)⁷²

Σκηνή ια'

Η Ευσταθεία μόνη

Αχ του κακού δι' εμέ ο καιρός σπλαγχνίζεται και τρέχει!
 Τα ξύλα η πέτραις φθείρονται, γιαμε τέλος δεν έχει
 ετούτη η κακορίζηκη, και θλιβερή ζωήμου.
 αχ και ζωή δεν λέγεται ετούτη η εδικήμου!
 Τούτη η ζωή είναι θάνατος, μα τόσο αυτός μακραίνει,
 που να νεκρώσω δεν μπορώ, κ' είμαι βεβαρημένη
 παιδή δεν είναι η αδελφή εδώ να με πειράξη
 το τέλος της επιγραφής το χέριμου ας χαράξη. (β)⁷³

Σκηνή ιβ'

Φιλέρωτας, και Ευσταθεία

- Φρς:** Τώρα, που λύπει ο σπλαγχνικός φίλος μακριά απομένα, (γ)⁷⁴
 ας πάω την πέτραν να φιλώ με δάκρυα πικραμένα. (δ)⁷⁵ /
 Μα ποια είν' αυτή; πώς έτυχε; και τι να κάνη, θεέμου!
- Ευ:** αχ Ευσταθεία, ο κόποςσου χαϊμένος, φαινεταιίμου,
 Διατί κρυμένος πάντοτε.... (Φρς:) η Ευσταθεία; αχ γυνήμου (α)⁷⁶
- Ευ:** αχ άπιστε, σκληρότατε, προδότα! ωιμέ η ψυχήμου (β)⁷⁷
- Φρς:** Ω ηγαπημένημου καρδιά, γλυκότατήμου ελπίδα...
 μα δεν ακούει! ενέκρωσε... αχ μια σταλαγματίδα
 κρύο νερό που να εύρεσκα... ναι, ναι, σιμά εδώ τρέχει

⁷² (α) φεύγει.

⁷³ (β) χαράζει την πέτραν.

⁷⁴ (γ) χωρίς να την ιδή.

⁷⁵ (δ) την ξανίγει.

⁷⁶ (α) την αγκαλιάζει, και αυτή στρέφεται, και τον γνωρίζει.

⁷⁷ (β) λυποθημά επάνω εις την πέτραν.

μία βρισούλα που είδα εγώ... μα η ελπίδαμου έχει
Να μείνη εδώ έτζι μοναχή; νεκρή να την αφήσω;
πάω, και πετόντας έφθασα νεράκι να της χύσω. (γ)⁷⁸

Σκηνή ιγ'

Φίλτατος, και η Ευσταθεία λιγοψυχησμένη

- Φλτ:** Ταις ευτυχάστου ο φίλοςμου ο ακριβός δεν γνώθει,
φεύγει από με και κρύβεται, δεν βλέπω πού να εχώθη.
Μα εκεί εις την πέτραν κείται μία Νύμφη (δ)⁷⁹ η Ακαθεία
αυτή δεν είναι βέβαια, θέλει είναι η Ευσταθεία.
Ωχ πώς έχει στο πρόσωπον το χρώμα του θανάτου!
- Ευ:** ωμέ! (ε)⁸⁰ **Φλτ:** Ευσταθεία; (**Ευ:**) άφεισε. (στ)⁸¹ **Φλτ:** αχ ζήσε τη χαράτου
να ιδή σ' εσένα ο άνδρασσου, και συ την πιστοσύνην.
- Ευ:** Να ξεψυχήσω άφεισε με προδότα εις ειρήνην. (ζ)⁸² /
- Φλτ:** Εγώ προδότης; ψεύδεσε, αν τέτοιοι με λογιάζεις.
- Ευ:** ω άσπρη! (α)⁸³ ο Φιλέρωσ πού; εσύ πλεια δεν του μοιάζεις;
Μη τάχα ενυπνιάσθηκα εγώ τώρα σ' ολίγο;
ή τώρα ενυπνιάζομαι, και φάντασμα ξανοίγω;
- Φλτ:** Δεν ήτον, ούτε είν' όνυρον ό,τι θωρείς ομπρόςσου.
Αυτός που είδες πρωτίτερα ήτον ο ποθητόςσου.
Τώρα τον φίλοντου θωρείς σ'εμέ τον δουλεπτήνσου
όμως ασήκω με χαράν να ειδής τον εραστήνσου.
- Ευ:** Και αυτός γυρίζει εις εμέ, οπ' έλαβε καρδίαν
ν'απαρνηθή την άμοιρον εις τούτην την ερμίαν;
- Φλτ:** Α! ο δύστηνος δεν σ' άφησε, μα εστάθηκε αρπαγμένος.
- Ευ:** Πότε; (**Φλ:**) ότ' εκεί (β)⁸⁴ εκοιμόσουνε έμεινε σκλαβομένος.
- Ευ:** Και ποίος τον εσκλάβωσε; (**φς**) ξάφνω εκτυπίθη απ'ένα
πλήθος κουρσάρων, και έκαμε πράγματα ανδρειομένα
με το σπαθί, μα το έχασε, έστωντας και ελαβώθη
στο χέρι, και απ' τον αριθμόν επιάσθη, και εσκλαβόθη.
- Ευ:** Μα ως τώρα... (**Φλτ:**) ως τώρα ελεύθερον δεν είχε στον εαυτόντου
πάρεξ, που πάντοτε σ' εσε είχε, τον λογισμόντου.
- Ευ:** Ω Θε! τι άδικο που έλαβες, Φιλέρωτα, από μένα!
- Φλτ:** εις τέλος ιδού ελεύθερος, ιδού έρχεται σ'εσένα,
σ' εσε γυρίζει σπλαγχνικός νυμφίος πιστός, να δώση
το τέλος εις τα δάκρυα σου,⁸⁵ και να σ' ελευθερώση.

⁷⁸ (γ) φεύγει τρέχοντας.

⁷⁹ (δ) συμφώνει και την κοιτάζει.

⁸⁰ (ε) αρχηνά να συνεχίζεται.

⁸¹ (στ) χωρίς να τον ιδή.

⁸² (ζ) ως άνωθεν.

⁸³ (α) στρέφεται και τον κοιτάζει εκστατική με φόβον...

⁸⁴ (β) δείχνοντας την σπηλιά.

⁸⁵ Αντίθετα με ό,τι παρατηρήσαμε προηγουμένως, στην εν λόγω περίπτωση αδιαφορεί για τον τόνο της

Να σε λυτρώση απ' τα κακά, αυτός μ' εσέ να ζήση
και μέσα εις ταις αγκάλλαις σου το πνεύματος ν' αφήση. /
Εν: Ωιμένα ηγαπημένε μου, Φιλέρωτα, ψυχή μου!⁸⁶
πού είσαι; φανήσου να σε ειδούν ετούτοι⁸⁷ οι οφθαλμοί μου. (α)⁸⁸

Σκηνή εσχάτη

*Η Ακακία από το δεξιόν μέρος και οι άνωθεν.
έπειτα ο Φιλέρωτας από το ίδιον μέρος*

Ακ: Ω Ευσταθεία, ω αδελφή, πού τρέχεις; πού βαδίζεις;
να εύρης τον Φιλέρωτα αυτούθε μην ελπίζεις.
Τώρα σ' ολίγο αυτός για σε εις την βρυσούλα εκύθη,
Εν: κ' εκεί (β)⁸⁹ κάποιον τον άρπαξαν, και να στραφή εμποδίσθη.
Τον άρπαξαν; ω Θε! και ποίοι; και πώς; (Φς)⁹⁰ συμπάθησόν μου
εις τούτο, όπου έτυχε το σφάλμα είν' ειδικόν μου.
Διατί λογιάζοντας αυτός πως νάσαι απεθαμένη,
εδώ να μείνη ήθελε, και εγώ ήχα δοσμένη
των ειδικών μας προσταγών στανιώς να τον τραβήξουν
Εν: ας πάμε να τους κάμωμεν ευθύς να τον αφήσουν. (γ)⁹⁰
Ακ: Στέκα, απόμανε, είπατους εγώ την Ιστορίαν.
Εν: Να απομάνω λέγεις μου ακόμη; στην ερμιάν
που απόμανα δεν έφθασαν τόσοι, και τόσοι χρόνοι;
μου φαίνεται πως είν καιρός να παύσουσιν μου οι πόνοι (δ)⁹¹
Φρς: Εις τούταις ταις αγκάλλαις μου γλυκιά παριγοριά μου.
Εν: Και νάναι αλήθεια; (Φρς:) φάντασμα μη δείχνη η πεθυμιά μου;
Εν: Είναι μ' εμέ ο Φιλέρωσ μου; τον έχω συντροφίαν;
Φρς: Στην αγκαλιά μου έχω εγώ την ποθητήν συμβίαν; /
Φίλτ: Εκείνα τα αγκαλιάσματα, λόγια τα κομπιασμένα,
κ' εκείνατους τα δάκρυα κάνουν να κλαίω κ' εμένα.
Ακ: Φύλατε τι στοχάζεσαι; (α)⁹² είμαι βεβαιωμένη
στην τάξιν ο Φιλέρωτας πολύ να σε υπερβήνη.
Της αδελφή μου πώς μιλεί βλέπε με τι γλυκάδα;
κ' εσύ ένα λόγον δεν μου λες ν' ακούσω νοστιμάδα.
Φίλτ: Ιδού, αν σ' αρέσω είμαι έτοιμος για σε ό,τι θες να κάμω
ό,τι και αν θέλεις να σου ειπώ, και όπου με θες να δράμω.

έγκλισης, εφόσον τον ενδιαφέρει να τονίσει τη συλλαβή εκείνη που βρίσκεται ο κύριος τόνος.

⁸⁶ Η προσφώνηση *ψυχή μου* είναι ιδιωματική και επιχωριάζει στη Ζάκυνθο.

⁸⁷ Και ο τύπος αυτός (ενισχυμένο *τούτος*) προφανώς εντάσσεται σε ρυθμοτονικές αναζητήσεις της εποχής.

⁸⁸ (α) παγενάμενη κατά το αριστερόν μέρος.

⁸⁹ (β) δείχνοντας κατά το δεξιόν μέρος.

⁹⁰ (γ) θέλωντας να φύγη.

⁹¹ (δ) κάνοντας να φύγη ευρίσκεται εις τας αγκάλλας του Φιλέρωτος.

⁹² (α) σημώνει εις τον Φύλατον.

- Ακ:* Αν μου αρέσης; (β)⁹³ έξευρε αρέσεις τόσο εμένα,
που και απ' την αλαφίναμου κάλιο εγώ θέλω εσένα.
Φιλτ: Λοιπόν καλά, το χέρισου δοσμου να ήσαι γυνήμου.
Ακ: Εγώ γυνήσου; όχι δα, γιατί ζουρλή ήθελ' ήμου.
Ήθελε μείνω και εγώ εις ερμονήσι επάνω,
και με τα πικρά δάκρυα ταις μέραις μου να χάνω.
Ευ: Όχι, Ακακία ο Φιλέρωσμου εμέ δεν απαρηγήθη,
θέλει το μάθης, κ' έξευρε πως των ανδρών τα ήθη
Δεν είναι ως καθώς έλεγα, πως έχουν σκληροσύνην,
δεν είν' άπιστοι, και άσπλαγχνοι, δεν έχουν κακοσύνην.⁹⁴
Ακ: Εγώ καλά το ελόγιασα τον Φιλτάτο όταν είδα
Ευ: άδικα εγώ τους εύρηζα το σφάλμαμου το οίδα⁹⁵
Και ότ' είπα εγώ ξελέγωτο. (*Ακ:*) ξελέγωτο εγώ ακόμη, (γ)⁹⁶
και η γνώμημου ας είν' όμοια με τη δικήσου γνώμη. /

Χορός

Εις τον θυμόν της τύχης
ότε ο ουρανός μανίζει
καθ' ένας ας ελπίζη,
και ας έχη υπομονήν.
Διατί όσο και αν βαστάξη
της μοίραςτου η εχθρεία,
με τον καιρόν θ' αλλάξη
ο κύκλος την δρομήν.
Ενίκησε η Ευσταθεία
με την υπομονήν.

ΤΕΛΟΣ

⁹³ (β) με γλυκάδα, και περιέχαρη.

⁹⁴ Απόψεις του είδους αυτού μας οδηγούν στις αστικές αλλαγές της ζακυνθινής κοινωνίας. Εν προκειμένω εμφανίζονται ανακατατάξεις στις σχέσεις των δύο φύλων και στην κοινωνική καταξίωση της γυναίκας ως ίσης προς τον άνδρα. Τον ίδιο διδακτικό και κοινωνικό στόχο έχουν και τα περι υπομονής της γυναίκας στους δύο ακροτελεύτιους στίχους του έργου. Το: *Ενίκησε η Ευσταθεία / με την υπομονήν* αποτελεί ελεύθερη παραλλαγή του λογίου: *Ο επιμένων νικά*.

⁹⁵ Και αν ακόμη πρόκειται περί λάθους (αντί *είδα*), η οπτική ανάμνηση του αρχαίου *οίδα* μας οδηγεί στις ίδιες συγκρητιστικές σκέψεις και στον αγώνα των Επτανησίων να δώσουν μια πειστική μορφή της δημοτικής. Η μέλι των αρχαίων, των θρησκευτικών, των ιδιωματικών και των δημωδών λέξεων είναι χαρακτηριστική για το ιδεολογικό πλαίσιο το οποίο θέλουν να σχηματίσουν, αναδεικνύοντας το ενιαίο και ενωτικό πνεύμα της ελληνικής.

⁹⁶ (γ) δεινώντας το χέρι του Φιλτάτου.

II. ΠΑΘΟΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Το *Πάθος* έχει σωθεί ακρωτηριασμένο στον κώδικα του I. Καντούνη. Πρόκειται για σύνηθες είδος, σχετικό με το Θείο Πάθος, και αποτελεί, ιδεολογικά, το δεύτερο σκέλος των επιλογών του μεταφραστή. Οι δύο πρώτες τραγωδίες του, όπως ήδη αναφέραμε, έχουν υπόθεση εμπνευσμένη από την ελληνική αρχαιότητα και νεοκλασικιστικές προδιαγραφές. Το έργο που ακολουθεί καλύπτει το δεύτερο ζητούμενο της εποχής, το ορθόδοξο στίγμα του ελληνισμού. Γι' αυτό και ειδολογικά παραπέμπει σε αντίστοιχα δραματικά είδη.⁹⁷ Το τρίτο σκέλος, το σύγχρονο, εκπροσωπείται από το έργο *Η ερμάνησος*, του οποίου ο χαρακτήρας είναι κοινωνικός. Το περιπετειώδες ερωτικό περιεχόμενο, με επίστεψη των ταλαιπωριών με αίσιο τέλος, προφανώς επηρεασμένο από το ερωτικό μυθιστόρημα, δεν είναι άγνωστο και σε λαϊκές συνθέσεις.⁹⁸ Θα επισημάνουμε στον τίτλο του *Πάθους* την αναφορά της μεταγλώττισης «διά στίχων εις το ημέτερον απλούν ιδίωμα».

ΠΑΘΟΣ

Του Κυρίου ημών Ιησού

ΧΡΙΣΤΟΥ

Του Κ^ο Αββά

ΠΕΤΡΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΙΟΥ

Μεταγλωτισμένο⁹⁹ διά στίχων από το Ιταλικόν εις το ημέτερον απλούν ιδίωμα

παρά του ρηθέντος κ^{ου}

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΝΤΟΥΝΗ

Ζακυνθίου

⁹⁷ Βλ., ενδεικτικά, Αγνώστου ποιητή: *Τα πάθη του Χριστού, Χριστός πάσχω*. Βυζαντινή χριστιανική τραγωδία. Έμμετρη μετάφραση Θρασύβουλου Σταύρου, Εταιρεία Σπουδών Σχολής Μωραΐτη, Αθήνα 1973. Για την ιστορία του είδους βλ. ό.π., Εισαγωγή, σ. 7.

⁹⁸ Βλ. το παραμυθόδραμα *Η Ηλιώ* του λαϊκού ποιητή Σπύρου Περούλη από τον Ποταμό της Κέρκυρας. (Θεοδόσης Πυλαρινός, *Οι ανέκδοτες επιστολές του Κερκυραίου λαϊκού ποιητή Σπύρου Περούλη προς*

τον δημοτικιστή δάσκαλο και λογοτέχνη Ηλία Σταύρο [1905-1915]. Δημοσιεύματα Εταιρείας Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα 1998, και του ιδίου, «Το παραμυθόδραμα *Ηλιώ* του λαϊκού ποιητή Σπύρου Περούλη από την Κέρκυρα», Συνέδριο Λαογραφία-Εθνογραφία στα Επτάνησα. Μνήμη Δημητρίου Λουκάτου. Κεφαλονιά 27-29 Μαΐου 2005).

⁹⁹ Η έννοια της μεταγλώττισης έχει θεωρητικό ενδιαφέρον για τον τρόπο που αντιλαμβάνονταν τη μετά-

Τα πρόσωπα οπού ωμιλούν:

Πέτρος
Ιωάννης
Μαγδαληνή
Ιωσήφ

Χορός των ακολούθων του Ιησού

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ¹⁰⁰

Πέτρος: Πού είμαι¹⁰¹ ο δυστυχέστατος; ποίος μ' οδηγά; πού τρέχω;
έπειτα από το σφάλμα μου πλια ανάπαυσιν δεν έχω.
Φεύγω τα μάτια καθ' ενός, ήθελα να χανόμουν,
ως και απ' τον ιδιον μου εαυτόν ήθελα να κρυβόμουν.
Εις χίλια πάθη θλιβερά, και φοβερά βαδίζει
η συγχυσμένη μου ψυχή, κ' εις χίλια κυματίζει.
Ακούω τα κεντήματα της συνειδήσεώς μου
πονώ για κείνα π' έπαθε για με ο Διδάσκαλός μου.
Όλα εκείνα οπού ποθώ η ελπίδα ομπρός τα σπρόχνει,
η αμφιβολή άλλα κρατεί άλλα σκορπά, άλλα διώχνει.
Μία μεγάλη ταραχή συγχίζει την ψυχρήν μου,
παγώνω από τον φόβον μου ανάβω απ' ενδροπήν μου.
Κάθε πουλιού κηλάδισμα, π' ακούσω με ξαφνίζει,
ο αλέκτωρ για την άρνησιν λογιάζω, πως με βρίζει.
Αχ Πέτρε, Πέτρε αχάριστε, πού είν' ο Κύριός σου;
τις οίδε αν τώρα ζωντανός, είν' ο Διδάσκαλός σου;
Την τάξιν της δεν άλλαξε έτζι του κάκου η φύσις.
Γιατί εσκοτίσθη ο ήλιος, γιατί τρέμ' όλ' η κτίσις;
Γιατί η γη δεν με βαστά; και τα βουνά σχισμένα
τα σπλάγχνατους τα σκοτεινά δείχνουν φανερωμένα; /
Αχ η καρδιά μου επάγωσε, τίποτε δεν κατέχω
πολλαίς είν' η ελπίδες μου, απ' όλα¹⁰² φόβον έχω.

Πειδή σ' ακούω και τρέμεις
καν εύγα συντριμμένη,
κ' εις δάκρυα όλη λυωμένη,
ω αχάριστη καρδιά.
Κλαύσε, μα κλαύσε τόσον,
που η κλάψα να σε φρίζει,

φραση ως είδος οι Προσολωμικοί.

¹⁰⁰ Το «Πάθος» καλύπτει τα φ. 96γ έως 99ν. Είναι κολο-
βό, διότι έχουν παρατέσει (άγνωστο πόσα) φύλλα. Για
το λόγο αυτόν και το επόμενο έργο είναι ακέφαλο.

¹⁰¹ = Πού βρίσκομαι.

¹⁰² Δεν γίνεται δάσυνση του π σύμφωνα με το φθογγο-
λογικό της αρχαίας, παρά το ότι ακολουθεί δασυνόμε-
νο φωνήεν.

και της ψυχής να δείξει
τον πόνον φανερά.

Μα τι λαός σ' ἐμ' ἔρχεται με κλάνυμα, και μ' οδύνῃ;
για τον αφέντημ' ἄς ρωτῶ να μάθω τι εγίνῃ.
Μ' ἀντίς να λάβω ἀναψυχήν, ὦ Θέμου, με κρατούσι
τρομάραις μην ἀπέθανε, και τρέμω μην το ειπούσι.

(*χορός των ακολουθῶν του Ιησού*)

Ἡ ἀμαρτιάσου τι ἐδυνάσθη¹⁰³
ὦ ἀνθρωπότης σφαλερή!
μέρος του χορού:) Βλέπωντας τα φρικτά πάθη
που ὁ Θεός για σε πασχίζει,
κλαίει ἡ κτίσις, και γογκίζει.
μόνη ἐσένα δεν λυπεῖ.
ὁ χορός ὅλος:) Ἡ ἀμαρτιάσου τι ἐδυνάσθη
ὦ ἀνθρωπότης σφαλερή! /

Πέτρος: Ω Ἰωάννη ὦ Ἰωσήφ, Μαγδαλινή, ὦ φίλοι,
εἰπέτεμου ὁ Ἰησοῦς.... ἀχ βλέπω αὐτά τα χεῖλη,
ἀχ βλέπωσας το πρόσωπον, βλέπω τα δάκρυάσας
αὐτά μου σημαδεύουσι τον πόνον τῆς καρδιάσας.
Βλέπω ὡχ ὡμέ, το τι ἔχασα, ἡ σύγχυσις τῆς σφαίρας
μου βεβαιώνει το φρικτόν τῆς σημερινῆς ἡμέρας.
Σιωπήσετε, σιωπήσετε, λόγου δεν ἔχω χρεῖαν
ἐνόησα, ἐκατάλαβα τὴν σημερινήν ζῆμιαν.

Μαγδ.: Να σου εἰπῶ ἤθελα τον πόνον¹⁰⁴
ὅπ' ἀκούει μέσα ἡ ψυχὴ μου
ἀλλὰ πιάνεται ἡ πνοήμου
ἀπ' τὴν θλίψιν τὴν πολλήν.
Και το στήθος το θλιμμένο
ἀπ' τον πόνον πλακωμένο
μόλις¹⁰⁵ βγάνει τὴν πνοήν.

Ιωάν.: Πέτρε καλότυχος ἐσύ, που δεν ἶδες δεμένον
τον Ἰησοῦν, και ἀνάμεσα στους ἀσεβεῖς συρμένον.
Με ονειδισμούς, και ραπισμούς γυμνόν χωρὶς χιτῶνα

¹⁰³ Ἡ γλώσσα του ἔργου αὐτοῦ, ἀπλοελληνικὴ ὅπως ἀναφέρει ὁ τίτλος, εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ τα θρησκευτικὰ κείμενα: γι' αὐτὸ και ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ λέξεις ἀνάλογον περιεχομένου, ὅπως: *ραπισμοί, ονειδισμοί, κρανίου τόπος, πληρωθῇ* (κατὰ το *επληρώθη το ρηθέν*), *πορφύρα, φρικτά πάθη*. Και ὁ δημώδης τύπος

αφεντός σε θρησκευτικὸ ἔργο μας ὁδηγεῖ, ὅπως *Ἡ θυσία του Ἀβραάμ* του Κορνάρου, ὅπου ἀπαντοῦν οἱ τύποι *αφέντης* και *αφεντάκης*.

¹⁰⁴ Βλ. τὶς συνεχόμενες συνιζήσεις που καθιστοῦν κάπως δύσβατο το στίχο.

¹⁰⁵ = με δυσκολία.

Ιωσφ.: ωσάν κακούργον, και ληστήν στον άδικο ηγεμόνα.
 Γεμάτον σκληραίς μάστιγαις, αίμα πολύ να βγάνη
 από πληγαίς, που του έκαμε τ'αγκαθερό στεφάνι.
 Με γελοιώδη, και ψευδή πορφύραν διπλωμένον
 ομπρός εις την αγάριστον Σιώνα προβαλμένον. /
 Ν' ακούης τους αλαλαγμούς, να βλέπης πώς αφρίζαν,
 που ως άγριοι σκύλοι οι άνομοι τριγύρωτον εβαβίζαν.
 Τις ημπορεί, Θέμου να ειπή η καρδιάμου πώς ερράγει
 όταν τον ίδα ως πρόβατον επί σφαγήν να πάγη,
 διά να λάβη θάνατον εις τον κρανίου τόπον,
 κρατώντας τον βαρύ σταυρόν με οδύνην, και με κόπον.
 Και από το βαρύ φόρτωμα, και απ' την 'ματοχυσίαν
 κλονίζοντας να γκρεμισθή, να ελθή εις λειποθυμίαν.
 Έτρεξα ευθύς εφώναξα, κάνω να του βοηθήσω,
 μα οι άγριοι σκύλοι οι φύλακες με έσπρωξαν οπίσω.
 Κ' έτζι δεν εδυνήθηκε να πληρωθή ο σκοπόςμου
 παραμικρήν βοήθειαν να δώσω τ'αφεντόςμου.

Σταις φωναίς του ταξιδιάρη
 οπού δέεται, και τάζει
 κύμα το σκληρό όντας βράζει έτζι δεν είναι κωφόν.
 Θεριό έτζι σκληραμένο
 σαν εσέ καμμία ερημία,
 δεν το έχει η ιωκανία¹⁰⁶
 ω αγάριστη Σιών.

Πέτρο.: Αχ βάρβαροι, αχ άσπλαγχνοι! (Μαγδ:) αχ Πέτρε ομπρός εις τ' άλλα
 αυτά είναι μικρά βάσανα, ν' ακούσης τα μεγάλα.
 Ιωάν.: Εις το βουνό το θλιβερό νάχες ιδή τι εστάθη,
 του αφεντόςμου νάχε ιδής όλα τα φρικτά πάθη. /

[έχουν εκπέσει τα φ. 99r έως 107v]

Κρίνουμε σκόπιο, κλείνοντας με το εν λόγω κείμενο, να παραθέσουμε το τμήμα που διέ-
 σωσε σε ιδιόχειρο αντίγραφο (του Λ. Ζώη ή δικό του;) ο Ντ. Κονόμος, σημειώνοντας ότι το
 απόσπασμα αυτό δεν σώζεται στον δικό μας κώδικα. Αποτελεί (γλωσσικά παραλλαγμένο
 επί το καθαρότερο) μερικό συμπλήρωμα του κενού:

Πέτρο.: Τι περισσότερα κακά εδύνατο η ωμότης
 κι' άλλας παιδεύσεις να ευρή η εβραϊκή σκληρότης;
 Ιωσήφ: Ναι εύρηκεν εις του Σταυρού εσπρώχθη μ' άκραν βίαν
 η μήτηρ εκ του θνήσκοντος υιού την θεωρίαν.

¹⁰⁶ Υοκανία είναι η περιοχή του Χορασάν στην Ασία, των λύκων.
 μεταξύ νότιας Κασπίας και Ιράν, αποκαλούμενη χώρα

- Με βίαν μακραίνει, οδύρεται, στρέφεται με κυττάζει,
 εις την φωνήν του Ιησού ακούει οπού την κραάζει.
Πετρ.: Το βλέμμα της αντίκρυσε. Ω! τι φωνή, τι βλέμμα!
 και τι να είπτε; οϊμέ! παγώνει μου το αίμα.
Ιωανν.: Εμέ και την μητέρα του ξανοίγει εσπρωγμένους
 από τον ασεβή λαόν και καταπλακωμένους
 και μεταξύ στα βάσανα άπειρα τα ιδικά του
 διά τα ιδικά μας ήκουσε την λύπην η καρδιά του,
 και με φωνήν και βλέμμα του τέκνον εμέ διορίζει
 μητρός του της αγαπητής μητέρα εμέ χαρίζει.
- Πετρ.:* Σν ευτυχής στην θλίψιν
 έλαβες διά μητέρα
 αυτήν π' είχε στην γαστέρα
 τον αληθή Θεόν.
 Δεν φθονώ την ευτυχίαν σου,
 διά το σφάλμα μου λυπούμαι
 (το γινώσκω, το ενθυμούμαι)
 π' έχασα τέτοιον καλόν.
Ιωσήφ: Τι φοβεράν εκδίκησιν οπού θωρώ σ' εσένα
 κλπ. κλπ.¹⁰⁷

III. [Ο ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΣ ΕΡΩΤΑΣ]

Η κολοβή τραγωδία του *Πάθους*, μετά από το κενό των φ. που έχουν εκπέσει, δεν δίνει την σχεδόν άρτια εικόνα της *Ερμονήσου*, εξαγονται όμως ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα, κυρίως για την επιλεγείσα θεματική και τη γλώσσα. Ακολουθεί ένα ακέφαλο έργο, λόγος βασικός για τη μη τιτλοφόρησή του στην πρώτη πραγμάτευσή μας στη *Νέα Εοτία*. Ωστόσο, αν κρίνει κανείς από τα πρόσωπα που αναγράφονται στους διαλόγους, οδηγείται στη διατύπωση ορισμένων βάσιμων εικασιών. Είχαμε αποφύγει στην πρώτη παρουσίαση του κώδικα να μιλήσουμε για το χαριτωμένο αυτό κείμενο με την ελπίδα εξιχνιάσής του. Όμως η συγκομιδή είναι πτωχή. Μάλλον πρόκειται για το, επίσης μεταφρασμένο από τον Ι. Καντούνη, έργο του Π. Μεταστασίου *Ο αιχμάλωτος έρωτας*, μνεία του οποίου κάνει ο Ντίνος Κονόμος (αν δεν πρόκειται για το *Ερμόνησος*, όπου η ζωή της Ευσταθείας στο έρημο νησί μπορεί να λογιστεί και ως αιχμαλωσία). Αναφέρει, μάλιστα, σε συνδυασμό με χειρόγραφα που του είχε δείξει ο Λ. Ζώης, ότι «στη σειρά των μεταφράσεων του Ι. Καντούνη προστέθηκε τελευταία (μη διευκρινίζοντας τότε) ο *αιχμάλωτος έρωτας*», που βρέθηκαν (αδιευκρίνιστα, και πάλι, πού) «μόνο αποσπάσματά του». Να εικάσουμε ότι πρόκειται περί του ίδιου χειρο-

¹⁰⁷ Δίπλα στα κλπ. γράφεται εντός παρενθέσεων: (βλ. α. 52). Αν πρόκειται για παραπομπή στη σελίδα από την οποία αντιγράφηκε το απόσπασμα αυτό, τότε έχουμε να κάνουμε με άλλον κώδικα: αντίγραφο, αν κρίνουμε από τον αριθμό των σελίδων του κώδικα που εκδίδου-

με εμείς, ο οποίος δεν περιείχε όλα τα μεταφρασμένα έργα του Π. Μεταστασίου. Το θρησκευτικό περιεχόμενο του *Πάθους* και η εστίαση στην άρνηση του Πέτρου, θέματα προσφιλή στους πιστούς, μπορεί να οδήγησαν σε μεμονωμένη αντιγραφή.

γράφου, εξ ου και η φράση «μόνο αποσπάσματα του», που είδε ο Λ. Ζώης στο αρχείο του Αντ. Μάτεσι, ο οποίος εικάζουμε, επίσης, ότι το είχε; Ή μήπως πρόκειται για άλλη εκδοχή ή αντίγραφο, κρινόντας τη φορά αυτή από τα αποσπάσματα που είχε αντιγράψει ο Κονόμος ως δείγματα από τα ίδια τα χειρόγραφα του Ζώη που προαναφέραμε, ή από άλλου, όπως θολά αφήνει να εννοηθεί; Ωστόσο, τα αντιγραμμένα αυτά τμήματα διαφέρουν γλωσσικά (σύμφωνα με την παραβολή που πραγματοποιήσαμε ανάμεσα σ' αυτά και τον κώδικα που αξιοποιήσαμε εμείς¹⁰⁸). Το σωζόμενο τμήμα του άτιτλου αυτού κειμένου βρίσκεται στα φ. 108r έως 110r του εκδιδόμενου από εμάς κώδικα Καντούνη. Τα πρόσωπα που μιλούν είναι ο Έρωτας και η Άρτεμις. Τέσσερα σημεία δηλώνουν σαφώς τα περι αιχμάλωσias του, πέραν του γενικού περιγράμματος που κι αυτό οδηγεί στο αυτό: α) στον πρώτο στίχο, όπου διαβάζουμε: «Ωμέ νύμφαισμου λύστεμε λιγάκι ν' ανασάνω», β) μετά το πρώτο χορικό, στον πρώτο πάλι στίχο, όπου η Άρτεμις του λέγει: «Κι' από τας έχθρισαίςσου εσύ την λευθεριά παντέχης;» γ) στη μέση περίπου του κειμένου, όταν παραπονιέται ο Έρωτας στην Άρτεμις ότι θα τον πνίξει: «Έρ. αχ με παράπνιξες. Άρ. σιώπα σελευθερώνω. / Σ' έλυσα σιώπα», δ) στην τελευταία στιχομυθία, στους στίχους 5-6: «πώς; παντέχης / εδώ στα δάση στανικώς παντοτινά να μ'έχης;» Αξίζει να τονίσουμε το χιούμορ και την ελευθεριότητα που διακρίνουν το μικρό αυτό τμήμα και φέρνουν στη μνήμη του αναγνώστη σπαρταριστές σκηνές από κείμενα του Λουκιανού. Πρόκειται για επιτυχή όντως απόδοση, χαρακτηριστική των κοινωνικών αλλαγών της εποχής των Προσολωμικών, που μετά το άφθονο θρησκευτικό στοιχείο των πρώτων συνθέσεών τους εμπλουτίζουν τα έργα τους με θέματα σύμφωνα προς τις κυοφορηθείσες αστικές αλλαγές.

.....
.....

Ωμέ νύμφαισμου λύστεμε λιγάκι ν' ανασάνω,
και θυμηθήτε το καλό, που εγώ πάντα σας κάνω.
Εγώμαι ο ευεργέτηςσας, κ' είμαι αφορμή οπ' ούλοι
απ' αφεντάδες γένονται σ'εσάς σκλάβοι, και δούλοι.
Δοσίματα, ταξίματα, δέησαις, και λατρείαις
δικάμου είναι χαρίσματα, δικαίσμον ευεργεσίαις.
Ανίσως και τον έρωτα θέλετε αφανισμένο
νύμφαισμου το βασιλειονσας είν' εξολοθρεμένο.

Ομογνόμως η οικουμένη
αν τον Έρωτα αρνιθή
ανοφέλεντη απομένη
τζ' ομορφιαίσας η τιμή.
Ποίος πλεια θε να σας λήη
ω ψυχή γλυκιά καρδιά;
ποιος ομπρόςσας πλεια θα κλαίη
να ζητά παρηγοριά;

¹⁰⁸ Για τις διαφορές και τη γλωσσική μετατροπή στο λογιότερο βλ. όσα γράψαμε στη *Νέα Εστία*, ό.π., σ. 315, σημ. 20. Η γνώμη μας είναι ότι πρόκειται για αντί-

γραφο του πρώτου χειρογράφου, διορθωμένου επί το καθαρότερο, άγνωστο για ποιους λόγους.

- Αρ.:* Κι' από ταις έχθρυσαίς σου εσύ την λευθερίαν παντέχεις;
 τώρα το βλέπω καθαρά, οπού μαλὸν δεν έχεις.
- Έρ.:* Τις οἶδε μπορεζάμενο να μην ἦν' έχθρυσαίς μου.
- Αρ.:* Ακούσετε; αχ παιδεύσεται ο σκληρὰ συντροφισαίς μου.
 Στα ντροπιασμένα λόγια του γλῆγορα εκδικηθῆται,
 κόψετε ἐκεῖνα τα φτερά, ποσὼς μὴ φοβηθεῖται.
 Δοξάρι, καὶ σαΐταις του κόψτε μαδισσέτον,
 κ' εἰς θρίαμβον τον ἀπιστον πάραντα συρετέτον. /
 Επάρετον, τι σας κρατεῖ; ἐγὼ σας τότε δίνω
 ὀλαισας ξεθυμάνεται, λεύθεραις σας ἀφίνω.
- Έρ.:* Αργοποροῦν κάνε πολὺ σ' ἐμένα ἡ έχθρυσαίς μου.
- Αρ.:* Τι κάνεται; τι στέκεσαι, πισταῖς συντροφισαίς μου;
 Μα τι θα εἰπῇ, οπού καμμιά τον λόγον μου δεν κάνει;
 κι' οπού καμμιά το χέρι της ἐπάνω του δεν βάνει;
 Τι θε να εἰπῇ, π' ὀλαις ἐγὼ σας βλέπω πικραμέναις;
 Ὅλαις ἐτούταις που θωρεῖς σ' ἀγάπη εἶναι βαλμέναις.
- Έρ.:* Ἀλήθεια εἶναι; μιλῆσετε· ἐτούτη ἡ σιωπῆσας
- Αρ.:* με κάνει καὶ φαντάζομαι βέβαιη την εντροπήσας.
 Βλέπω κ' ἐκοκκινήσετε, τοῦτο τι σημειώνει;
- Έρ.:* Ἡ κοκκινάδα, κ' ἡ σιωπὴ τον λόγον μου βεβαιώνει.
- Αρ.:* Πού εἶναι της Δάφνης, ἡ τιμὴ, π' ἐμάλωνε την Χλόρη
 γιατί ἐστολιζότουνα σε τοῦτα τ' ἀγρία ὄρη;
- Έρ.:* Ἡ ζήλια της την ἔκανε την Χλόρη να μαλῶνι,
 ἐτούτη εἶναι σύγκρια της,¹⁰⁹ καὶ την καρδιά τῆς λυώνει.
- Αρ.:* Κι' ἀμ' ἡ Εἰρήνη ἡ ντροπαλή, που κάθε ἀνθρώπου μάτι
 φεύγει σα νάτον σαΐτιά φαράκι ὅλη γεμάτη;
- Έρ.:* Αὐτὴ που λέγεις ντροπαλή ἐτῆ να κἀνὴ πρέπει,
 γιατί της εἶπε ὁ Φιλῆνός ἀνθρώπον ναμὴ βλέπῃ.
- Αρ.:* Τι ἀκούω; καὶ δεν εὐρίσκεται καμμία μπιστεμένη;
- Έρ.:* καμμία δεν εἶναι ἀπ' αὐταῖς να μην εἶν' ἐρωμένη.
- Αρ.:* Αχ ψεύτραις κακοχορησαις ἐτῆ να με γελάσθαι;
 ἀπέδενται δεν φεύγεται ἐδώθε... (*Έρ.:*) μὴ φοβάσθαι. /
 Κι' ἀνίσως κι' ὅποιον ἀγαπᾷ για πταίστην τον κρατοῦσι,
 εἰπετε μου τον ἀπαιστον, πού ἔχουν να τον εὐροῦσι;
 Ἀν οἱ θεοί, ὅλοι οἱ θνητοί, ὅλα τα ζα ἀγαποῦσι;
 ἀν ἐσθητά, κι' ἀνέσθητα τον ἐρώτα ἀκολουθοῦσι;
 Ἀν τούτη, ἀν τούτῃ ἡ Ἄρτεμις οπ' αὐστηρὴ σας βρίζει,
 που πεθαμένον θέλει με, ἡ ἀγάπη την φλογίζει.
- Αρ.:* Αὐθάδῃ τ' εἶν' αὐτὰ που λες; (*Έρ.:*) ἀλήθειαις φανερώνω.
- Αρ.:* Σιώπα. (*Έρ.:*) αχ με παράπνιξες. (*Αρ.:*) Σιώπα σε λευθερώνω.
 Σ' ἔλυσα σιώπα. (*Έρ.:*) Θαν τὰ εἰπώ. (*Αρ.:*) Ὡμένα μὴ φωνάζεις.
 (*Έρ.:*) Θαν τὰ φωνάξω φανερά κ' ἐμένα μὴ πειράζεις.

¹⁰⁹ Σὺγκριος εἶναι ὁ ἐραστὴς ἐγγαμῆς γυναῖκα. Εδὼ ἠθελῶ γένος.
 μᾶλλον πρέπει να ἔχει την ἐννοίαν του ἀντεραστῆ, σε

Η ερωτική αγάπησου δεν θάναι πλεια κρυμένη,
 όλοι ας το μάθουν φαναιρά πώς καίσε ερωμένη.
 Διά τον Ενδιμίωνα¹¹⁰ κι' οπού κρυφά παγένεις
 μέσα εις της Λάθμου ταις σπυλαις, και τον απολαβαίνεις.
 Σ' όλαις ταις σφέραις τρέχω ευθύς τούτο ναν το κυρίζω,
 και πως δεν είσαι έτζι σκληρή, ως φαίνεσαι, θα δείξω.
 (Άρ:) Αχ όχι, στέκα, ενίκησες, σου είμαι υποτεταγμένη.
 εγώ τα πταίω που θύμωσες, το βλέπω μου τυχένει.
 Μα να που το μετάνωσα τώρα συγχόρεσέμε,
 σου έπταισα τ'ομολογώ, γι' αυτό συμπαθεισέμε.

Έρωτα, ο θυμόςσου ας παύση,
 δεν θέλω άλο την εχθρειάσου,
 της σαΐτας, και φωτιάςσου
 έχθρεισα δεν είμαι πλείο. /
 Στα γλυκά προστάγματάσου
 οπού όλη η οικουμένη
 τα γνωρίζει, κι' απομένη
 υποτάσσωμαι κ' εγώ.

Έρ.: Κοίταξε αν είν καλύτερη θεότης από μένα,
 με μιαν απόκρισιν γλυκιά κάνω συγχορεμένα
 όσα μου κάμουν. Δεν μπορώ μέσαμον νάχω εχθρίαν
 μ'εκείνους π'έχουν ταπεινήν, και τριφερήν καρδιάν.
 Θέλεις αγάπην μετ'¹¹¹ εμέ; αγάπην σου χαρίζω
 κι' απ' όσους με ακολουθούν πρώτην σε διορίζω.
 Άρ: Δεν τολμώ εγώ να σ'ακολουθώ, νάμαι στη συντροφιάσου
 εγώμαι, ως ξεύρειστο τυφλή εις τη διδασκαλιάσου.
 Γιατί στα δάση, στα βουνά πάνταμου μαθημένη,
 είμ' άπραγη σταις τέχναιςσου δεν είμαι παιδεμένη.
 Έρ: Εγώ θέλει ερμηνεύωσε, γένομαι δάσκαλόςσου,
 θέλει σε μάθω μ' ευκολιά, κι' απάνωμου πειθόσου.¹¹²

Θα μάθης πρώτ' απ'ούλα
 πως πρέπει για ν' αρέσης,
 πως μια καρδιά θα δέσης,
 πως θε ναν τη φυλάς.
 Πόση θε νάχη ελπίδα
 φόβον πολύ όποιος έχει

¹¹⁰ Είναι σπαρταριστική η σκηνή που ο Έρωτας απειλεί ότι θα βγάλει στα φόρα τις κρυφές επισκέψεις της Άρτεμης στον πανέμορφο Ενδυμίωνα, ζητώντας ως αντάλλαγμα της σωπής του την ελευθερία του. Ο νεανίας αυτός είχε καταδικαστεί από τον Δία σε αιώνιο ύπνο μέσα στο σπήλαιο της Λάτμου. Η επικρατέστερη

μυθολογική άποψη είναι ότι τον αγάπησε η Σελήνη με την οποία και απέκτησε πενήντα αρσενικά παιδιά.

¹¹¹ Η σύνταξη αυτή της πρόθεσης μετά (+αιτιατική), με την έννοια του *μαζί*, δεν έχει επικρατήσει. Ωστόσο, υπάρχει και σήμερα το κατάνοιπο *μετά σένα* = *μαζί σου*.

¹¹² *πιθώνω* = *απιθώνω*, *ακουμπώ*, *στηρίζομαι*.

πόσον, πολλ' αν παντέχει,
τον φόβον της καρδιάς. /

- Αρ.:* Λοιπόν αρχήνα μάθεμας· κοίταξε πώς προσμένουν
ταις δασκαλιαίςσου η νύμφαιςμου έμπιραις για να γένουν.
Έρ.: Άλλη φροντίδα με τραβά, φροντίδα πλεία μεγάλη
εις άλλα μέρη, κ' εις εσάς θέλει γυρίσω πάλι.
Αρ.: Να φύγης δεν αφίνωσε, αν πρώτα... (*Έρ.:*) πώς; παντέχης
εδώ στα δάση στανικώς παντοτινά να μ' έχης;
Πώς; θέλετε τον Έρωτα εδώ να κατοικήση;
σαν να μην ήχε παρά 'σας μόνον να κυβερνήση;
Αρ.: Άμε όθε θες· στάσου όσο θες, σε θέλω ηρινεμένον.
Όποτε θέλεις γύρισε, μα μη σε ιδώ αγριεμένον.
Έρ.: Έτζι, έτζι εγώ σ' επιθυμώ, έτζι γλυκιά μ' αρέσεις.
Αρ.: Ας έχω την αγάπηησου, και στέκω όθε με δέσης.

Αν τον Έρωτα ω Κοράσια,
θέλετε ειρηνεμένον
μάθετέτο από με.

- Έρ.:* Εσείς εύμορφα Κοράσια,
τόνε κάνετε αγριεμένον
γιατί φεύγεται από με.
Και οι δύο: Εις τον πόλεμον θυμώνει
σ' όποιον δεν του 'ναντιώνει
βάρβαρος δεν είν ποτέ.

ΤΕΛΟΣ